

SZAKMAI ZÁRÓJELENTÉS

A MODERN ÁLLAM VÁLTOZÁSAI. TÖRTÉNETI PERSPEKTÍVÁK
ÉS A JELENKORI KIHÍVÁSOKRA ADOTT VÁLASZOK CÍMŰ, K 108790. SZÁMÚ
OTKA-NKFI KUTATÁSHOZ

RÉSZLETES JELENTÉS*

I.

A SZAKMAI EREDMÉNYEK ÖSSZEGZÉSE

„Az államnak nincs végleges állapota,
s nem lehet tökéletessé vált formája.” Élete
„változásaiból, s az azzal kapcsolatos tapasztalataiból
és saját változó szükségleteiből áll.”

*Robert M. MacIver*¹

A történelemre pusztán futó pillantást vetve is látható, hogy az államok folyamatosan változnak: keletkeznek, átalakulnak és változnak, olykor esetleg megszűnnek, s valamennyi elemük és jellemzőjük folyamatosan módosul. Az „állam változásainak” témaköre ezért valamilyen formában mindig aktuális, bár vannak olyan időszakok, amikor „aktuálisabb”, mint máskor (azaz elméletileg sürgető problémákat vet fel). Ez a kutatás két irányban konkretizálta e témát: egyrészt a *modern államra*, s ezzel az európai, tágabb értelemben pedig a „nyugati” államfejlődésre koncentrálva, másrészt pedig azt feltételezve, hogy a *történelmi* fejlődés során kialakult *mintázatok* és sajátosságok kihatnak minden „jelenkori” kihívásokra adott válaszokra, s ha nem is determinálják, de jelentősen befolyásolják azokat. Maga a fő téma két kontextusban is operacionalizálható: milyen fogalmi keretek között elemezhetjük a modern államot és változásait általában, valamint: melyek voltak a modern állam változásai a magunk mögött hagyott történelmi korszakban, s ezek alapján mire számíthatunk napjainkban, a jelenkori kihívásokkal kapcsolatban. A kutatás során mindkettőre tekintettel voltunk. Mindezt pusztán azért említem itt, mert a két kontextus kihat a probléma által felvetett terminológiai és módszertani kérdések megválaszolására.

---

* A kiadott tájékoztató szerint a szakmai zárójelentés részei: „1. a kutatás eredményeit összefoglalóan leíró rövid összefoglaló (magyar és angol nyelven); 2. a kutatás hasznosíthatóságával kapcsolatos magyar és angol nyelvű nyilatkozat; 3. a szerződéstől való eltérés (kutatók, munkaterv) indokolással; 4. a kutatás eredményeit összefoglaló, *szabad szöveges*, [az adatbázisba] feltöltendő *részletes jelentés*; 5. a tudományos közlemények jegyzéke.” Az 1-3. rész az OTKA-NKFI rendszerébe feltöltött űrlapokon olvasható, e jelentés a fenti **4. pont** szerinti „részletes jelentés”, I–III. részben, ahol a III. rész a fenti **5. pont** szerinti tudományos közlemények jegyzéke, olyan struktúrában, amit az OTKA-NKFI adatbázis nem tett lehetővé.

¹ MacIver, Robert M.: *The Modern State*. Oxford, Clarendon Press, 1926. VI. o. (az eredetiben: „*The state has no finality, can have no perfected form... Its changes are a record alike of his experience with it and of his own changing needs*”).

1. Terminológiai és módszertani kérdések

A terminológiát és a módszertant illetően egyfelől adott egy régi hagyomány, másrészt mindig új kérdéseket kell megválaszolni, amit a régi terminológia nem tesz könnyűvé. A klasszikus államelméleti szakirodalomban az államok általános vonásai kapcsán felvetődő kérdéseket két csoportba sorolták, s azokat – a mérnöki tudományokból kölcsönzött különös kifejezésekkel – mint „statikát” és mint „dinamikát” – jelölték. Az *állam statikája* cím alatt annak intézményeit, szerkezeti felépítését, szervezetét és jogrendszerét, az *állam dinamikája* keretében pedig keletkezését, változásait, átalakulásait és megszűnését elemezték. Így felfogva nemcsak az államok keletkezése, vagy a dinamika *hagyományos* kategóriarendszere (*államazonosság, államutódlás, anexió, okkupáció, stb.*) sorolható e körbe, de az állam főbb történeti típusainak elemzése, következőképpen *tipológiájuk* és rendszerezésük is, nem is beszélve az állam XX. századi „apoteózisának” két esetéről, a totális és a szociális-jóléti államról, vagy a globalizációnak és az európai integrációnak az államtani következményeiről. Másfelől a változást – főleg az államszociológiában – annak *extenziója* és *intenzitása* mentén elemzik, részint a „*reformtól*” a „*forradalomig*”, részint a békés és viszonylag erőszakmentes eszközöktől az erőszakos és jogszerűtlen megoldásokig terjedő kategóriák skáláján. A gyakorlatra orientálódó gondolkodás a változás kérdéseit többnyire nem e hagyományos kategóriákban, hanem az „*államépítés*” és az „*államkudarc*” (*failed state*) fogalmi rendszerében elemzi, egyfelől az alakíthatóság, főleg pedig a *mikénti* alakíthatóság kérdését, másfelől a bukás megakadályozhatóságát vagy annak árát és költségeit szem előtt tartva.

Részben terminológiai és módszertani, részben azonban már tartalmi kérdés, hogy *milyen tényezők* játszanak szerepet a modern államok változásában. Ezek három csoportba sorolhatók. A *nemzetközi* rendszer és a nemzetközi jog összefüggéseiben értelmezhető tényezők hagyományos kategóriái – „*hatalmi egyensúly*”, *háború* és hadviselési formák, *békerendszerek* – mellett az elsőbe sorolhatók a politikai-társadalmi kategóriákban megragadható tényezők is: *gyarmatosítás és expanzió*, majd a gyarmati rendszer önálló államokká való való átalakulása, a világgazdasági rendszer mint olyan stb. Az államok változásainak ún. *belső*, sok esetben „*társadalmiak*” mondott, sokszor azonban a társadalmiság fogalmi keretein kívül értelmezhető tényezői közismertek – ilyenek például: nemzet és etnikum, gazdasági fejlődés, vallási meggyőződések és a hitrendszerek változása, természeti erőforrások, pártok és ún. civil szervezetek, társadalom-állam viszony, társadalmi minták (ideértve az erkölcsöket is), egészen az államhatalom megragadásáig. Ezek mibenlétét illetően általános közmegegyezés létezik; súlyukat és kapcsolataikat illetően azonban nem egységesek a vélemények. A változások harmadik fő tényezője magukban az államokban és az azokat övező politikai rendszerekben keresendő: ilyenek azok a történetileg kialakult *állami struktúrák* – politikai formák és kormányzati rendszerek, a döntési struktúrák, és azok demokratikus nyitottsága, stb. –, amelyek nemcsak motívumokat (indítékokat) jelentenek a változásokhoz, de egyben kereteket is adnak azok számára, amennyiben becsatornáznak bizonyos folyamatokat.

Mindhárom területen attól függően értelmezzük a változásokat, hogy a *cselekvők* oldaláról közelítünk-e meg valamit, vagy a *struktúrának* tulajdonítunk jelentőséget. A két nézőpont

természetesen nem választható el élesen. Az államcélok területén például – márpedig az államok átalakulása igen gyakran az állami célok és feladatok átalakulásának, illetőleg a funkciók bővülésének vagy szűkítésének a háttere előtt zajlik – jól látható, hogy mind a változások extenziója, mind azok intenzitása a másodikként és a harmadikként említett tényezők *együttes* hatásának következménye. A változást az államokkal szembeni társadalmi igények változása alapozza, sőt követeli meg, a lehetőségek skálája pedig a „minimális államtól” a „totalitárius államig” tartó skálán mozog, ez a skála azonban nem egydimenziós: szinte minden pontján számos útelágazás létezik. Szerencsére – tehetjük hozzá, mert az államok átalakulása (miközben a szakirodalomban gyakran a feladatok és funkciók szűkítésével vagy bővítésével magyarázzák, illetve ekként írják le azt) általában *új képességek kialakulását-kialakítását* jelenti. Vagyis a lehetőségek *elvi* skálája a „minimális államtól” és a „totalitárius államig” tartó skálán mozog, a *gyakorlatban* az államok nem lineáris utakat járnak be ezen a skálán, és úgy változnak, ahogyan új képességeket tudnak, vagy nem tudnak kialakítani.

A struktúrák vonatkozásban különösen az abban való állásfoglalás fontos, hogy a struktúra miként működik. E tekintetben az ún. „*útfüggőség*” (*path dependence*) és az ún. „*körkörös hatás*” (*virtuous cycle, vicious cycle*) közötti tisztázatlanság okoz értelmezési nehézségeket. Az előbbi szerint az állam keletkezésekor vagy alkotmányos rendjének kialakulásakor jelentéktelennek tűnő vagy véletlenszerű tényezők még akkor is döntően meghatározhatják annak végső állapotát, ha kezdetben az összes lehetséges végső állapot valószínűsége egyenlő. Az utóbbi szerint az események komplex láncolata – mind a kedvező (*virtuous cycle*), mind a kedvezőtlen (*vicious cycle*) irányban megerősíti önmagát –, különösen, ha a rendszer lehetőséget ad a visszacsatolásra. Az államelméletben a változások kérdését csak az utóbbi időben kezdték e rendszerelméleti fogalmi keretben vizsgálni.

A terminológiai és módszertani kérdések körében legalább nagy vonalakban meg kell határoznunk itt azt a *történelmi korszakot*, amelynek gyakorlati tapasztalatait az államelméletek értékelésekor és saját elméletünk kialakításakor figyelembe vesszük. A *modern állam* vonatkozásában annak létét illetően és általános sajátosságainak megállapításakor, ez álláspontunk szerint mintegy négy évszázadot jelent, az államfejlődés *jelenkori* problémáinak diagnosztizálásakor pedig mintegy hét évtizedet, lényegében a II. világháború utáni korszakot. Vagyis az elméletek az ezen időszakban születő tapasztalatokat általánosítják.

Az első időbeli ív (a négy évszázad) kijelölésekor el- és megkerülhetetlen az Európa-központú szemlélet, a második korszakot (a hét évtizedet) illetően azonban világtörténeti és globális tényezőket is figyelembe kell venni. Ez azt is jelenti, hogy a modern állam „a nyugati fejlődés” terméke, a Nyugat expanzív jellege miatt ugyanakkor ma már szinte az egész világra kiterjed – s nem csak (sőt elsősorban nem) eredeti formájában exportálva, de strukturálisan módosulva, sőt különböző változatokban és mutációkban.

A második időbeli ív vonatkozásában ki kell térni az államot vizsgáló elméletek „egyenlőtlen fejlődésére” is. A II. világháborút követő korszakban, vagyis az elmúlt hetven évben az állam különböző módokon került a *társadalomtudományok fókuszába*. Az első évtizedekben – a

behaviorista politikatudomány „lecsengése” és pluralista eszmék általánossá válása idején, a különböző modernizációs elméletek és az ún. nyugati marxizmus konjunktúrája során – az állam kérdéseivel önállóan viszonylag keveset foglalkoztak. S ha igen, azt elsősorban az analitikus politikatudomány fogalmi keretei között tették (példaként jelezve ennek mibenlétét ide sorolható a linzi autoritarizmus-elemzés). Ennek következtében a felvetődő problémák megoldását nem is az államtól, mint olyantól, hanem a „társadalmi fejlődés” egyéb tényezőitől és az (állam-fogalom nélkül értelmezett) gazdasági folyamatoktól, ezek politikai irányításától várták, ideértve a szociális piacgazdaság építgetését és a hasonlókat is. Az 1970-es évektől az állam-probléma szempontjából két vonás jellemezte a társadalomtudományokat: az empirikus politikatudományok dominánsná válása és a történeti-institucionalizmus térnyerése. Az állammal szemben akkor megjelenő kihívásokra – lassú növekedés, a demokrácia expanziójával összefüggő válságok, a Nyugaton uralkodóvá vált jóléti állam problémái stb. – különösen az utóbbi szemlélet keretében válaszoltak úgy, hogy az államoknak kell kezelniük e kihívásokat és válságokat. Ez még akkor is így volt, ha – eleinte főleg az angol-amerikai gondolkodók körében, később azonban szélesebb körben is – a neoliberális szemlélet vált jellemzővé, mely szerint a problémáknak az a legjobb megoldása, ha az államok, mint a problémák állítólagos okai, visszavonulnak a gazdasági szociális folyamatokból. Az 1990-es évekre, főleg pedig ezen évtizedben a globalizáció és más nemzetközi fejlemények miatt sokan az állam és az államelmélet teljes háttérbe szorulásával számoltak. Annál nagyobb meglepetéseket okozott, hogy az állam a „hátsó ajtón” újra visszatért, és a kihívások kezelésének központi tényezője lett – mind a gyakorlatban, mind az elméletek szintjén. Többen az államtudományok és az államtan reneszánszáról beszéltek. A 2008/12-es gazdasági válság, valamint az a tény, hogy egy globalizált világgazdaság pénzügyi válságát is csak az államok közbejöttével lehetett orvoslolni, az államtudomány újbóli előtérbe kerülését tovább erősítette.

2. Univerzalitás és lokalitás

Az államról való gondolkodást befolyásoló történeti tapasztalatokat illetően el kellett fogadni a fentebb jelzett pluralizmust, vagyis azt, hogy a modern állam történelmi értelemben *európai* (nyugati), miközben önmaga expanziója okán egy *globális* világrend része, amelyben saját maga változataival és mutációival kell szembenéznie, sőt együttműködni. Ebből a kutatás vonatkozásában az következett, hogy bizonyos értelemben és mértékig be kellett érni a *nem-univerzális érvényességű tételek* megállapításával. Ami kijelenthető, példának okáért, Nyugat-Európa, az abból kinőtt Észak-Amerika, valamint az ahhoz egy korábbi periféria-helyzetből sikerrel csatlakozott Észak-Európa vonatkozásában, az nem, vagy csak korlátozottan lesz érvényes az afrikai vagy a dél-amerikai államfejlődésre. A megállapítások lokális érvénye (nem-univerzalizálhatósága) ugyanakkor nem valami elméleti hiba, hanem a vizsgált tárgy sajátosságainak figyelembe vétele. E tekintetben az európai állam (a „modern állam”, „nyugati állam”, „racionális állam”) expanziója módjának, körülményeinek és feltételeinek, időbeli folyamatainak is jelentősége lehet. A legáltalánosabb kereteket persze az elemzésnek a konkrét-hoz való közelítése mindig megbontja: „a Nyugat” és „globális Dél” szembeállításakor nyert eredmények így, általánosságuk okán, ugyanúgy nem lesznek használhatók, ha Nyugat-Európát e kontinens középső és keleti felével állítjuk kontrasztba, ahogy nem használhatók a

„globális Dél” fogalmának – például Afrikára, Dél-Amerikára és Ázsiára való – felbontásakor sem.

Példa. Általános jelleggel megállapítható például, hogy a nyugati államfejlődésben a **háborúk** és azok következményeinek kezelése (a békekötések során előállott hatalmi egyensúlyi rendszerek; a vesztfáliai rendszertől a jaltai rendszerig) nagyban hozzájárultak az államrendszer történelmi dinamikájához, rendszeres megújulásaihoz. Az e megújulások során életre hívott erős nemzetállamok aztán uralmuk alá hajtották a világ többi részét, s ennek során újabb háborúkba bonyolódtak, olykor egymással is. A demokratikus, nemzeti és ipari korszak XX. századi kiteljesülésekor aztán a háborúskodás, a „korlátlan háború” olyan ártalmas következményekkel járt, amelyek Európát a világhatalom perifériájára szorították. A háborúknak a világ többi részén egészen más következményei voltak, s azon államok számára a hatalmi egyensúlyi rendszerek is inkább objektív keretként, s nem alakítható feltételrendszerként jelentek meg. A **gyarmatosításnak** ugyancsak eltérő következményei voltak az állami fejlődésre és a hosszú távú gazdasági fejlődésre nézve. A gyarmatosítás persze általában közvetlenül majdnem minden esetben elpusztította az azt megelőző premodern társadalmi struktúrákat, ezért hatásai részben a gyarmatosító nép intézményeitől függtek (e tekintetben a spanyol és a brit gyarmatosítás különbségei, vagy a Dél-Amerikában létrejött államok homogenitása közismertek), részben pedig attól, hogy mennyire járta át a meghódított világot. Ázsiában például nem új államokat eredményezett, hanem radikálisan és jelentős mértékben átalakította a gyarmatosítás előttieket, noha az etnikai identitásokat nem tudták megváltoztatni.

3. A modern állam fogalma

A kutatás során tisztáni kellett **a modern állam fogalmát** – különös tekintettel arra is, hogy a fogalom széles körű használata ellenére mind a hazai, mind a külföldi szakirodalomban sporadikusan akadnak magával a fogalommal kapcsolatban is kritikus nézetek. Ennek során a kutatás arra az eredményre jutott, hogy (a) a „modern állam” csakis az általános államfogalomra tekintettel definiálható, mint (b) az újkori európai fejlődés során létrejött állam.

Az újkori európai államnak és az intézményesült közhatalom korábbi formáinak viszonyát illetően az államelméleti szakirodalomban **két** jellegzetes, bár ritkán ütköztetett **álláspont** létezik. Az egyik szerint az újkor elején, ideértve az ún. korajúkor folyamatát is, Európában létrejött közhatalmi szerveződés az *államiság új típusa* volt. Ez a közhatalom *korábban* kialakult, ugyancsak államnak tekinthető formáinak *történelmi folytatása* volt az újkori európai társadalomfejlődés viszonyai között. A másik álláspont szerint a közhatalom *államnak* nevezhető formája az *újkori európai fejlődés sajátossága*, amely e kontinens különböző régióiban némileg eltérő módon a XV-XVII. század folyamán formálódott, majd az azt követőkben alakult ki végleges jelleggel. E nézet hívei úgy látják, hogy az újkor elején Európában létrejött, s történelmi léptékkal nézve ma is létező *állam* lényegesen különbözött, illetőleg különbözik mind az ókori, mind a középkori uralmi formáktól. A szakirodalomban az *első* álláspont mondható *többséginek* – ebből persze még nem következik, hogy ez a helyes. Mindkét álláspont csakis egy sajátos *módszertani* eljárással *kiegészítve* tartható, ami a történetileg tágabb fogalomra

épülő nézetet a szűkebbre épülőhöz, ez utóbbit pedig az előbbihez közelíti. Így a másodikként említett, történelmileg „szűknek” nevezett felfogás nem egyszerűen *magába építi*, hanem *perspektívaként felveszi önmagába* az első – történelmileg „tágabbnak” nevezett – álláspont egyes elemeit.

Amikor az európai újkori fejlődés során létrejött államot *modern államnak* mondjuk, akkor ezzel azt állítjuk: a hatalmi jellegén túl vannak olyan sajátosságai is, amelyek semmilyen más államtípusra nem jellemzőek. Ezek a modern társadalomfejlődés jellemzőiből következnek. De mi a „modern”? A „modern” sokjelentésű szó; van egy eltűnőfélben lévő *relatív* jelentése („kurrens” és „a mai korhoz illő”), valamint egy viszonylag állandó *abszolút* jelentése („nem régi”, „korszerű”, „fejlett”). Modern az, ami – egyfelől – mai, jelenlegi, másfelől korszerű és új. Ennek az „állammal” való összekapcsolása márcsak azért is furcsa eredményre vezetett, mert az így jellemzett állam a legszerényebb becslések szerint is két- vagy háromszáz éves. (Ehhez a *világtörténeti értelemben vett* „modern állam”-fogalomhoz képest a kifejezésnek ráadásul van két *szűkebb* és *konkrétabb* jelentése is: a hatalmi versengésben lemaradt tradicionális állam modernizálása, és egy szervezet korszerű működésének biztosítása.)

A modern állam mint államtípus heurisztikus értéke akkor látható, ha szem előtt tartjuk keletkezését és főbb jellemzőit. Bár keletkezésének idejét, módját és menetét illetően vannak nézetkülönbségek, az állam e formája a legmegbízhatóbb értékelések szerint valamikor (körülbelül) a XV. és a XVIII. század közepe között alakult ki. A modern állam – figyelembe véve Samuel Finer elemzéseit is – három vonatkozásban volt újszerű és eredeti a korábbiakhoz képest: (a) a **joghoz való viszonya** különbözött a korábbi hatalmi szerveződések joghoz való viszonyától, (b) **változásra való képessége** minden korábbi berendezkedés ilyen képességét felülmúlta, és (c) egy **államrendszer részeként** létezett. A elsőhöz: az államtudományi gondolkodás szinte egészén végigvonult az a feltételezés, hogy az állam „és” a jog az újkorban egymást kölcsönösen feltételező viszonyban volt, és van még ma is: kölcsönösen előfeltételezik és kölcsönösen meghatározzák egymást, s igazolhatóságuk is kölcsönös. Ez azt is jelenti, hogy a modern állam a joguralom perspektíváját hordozó pozitív viszonyban áll a joggal, s azt nem kárhoztatja eszközszerére. A másodikhoz: az európai történelem azt mutatja, hogy a kontinens rendje maga, s az egyes államok is, száz évenként, újabban sűrűbben is, elbizonytalanodnak, megtorpannak, válságba kerülnek, de valamilyen módon – rendszerint önmaguk és környezetük megújításával – mindig kilábalnak abból. Amíg az ázsiai fejlődés évszázadokig stagnálni képes államokat hozott létre, addig Európában mindig történt valami, a kihívásokra kreatív módon válaszoltak, s e társadalmak hozzáigazították saját rendjüket a változó feltételekhez. A harmadikhoz: a modern állam *multum tantum* (fogalmához tartozik, hogy csak sok létezhet belőle); ami azt is jelenti, hogy csak rendszerben, esetleg halmazban, annak egyik elemeként létezhet.

A kutatás keretei között a modern államot elemeztük továbbá (Max Weber nyomán) *racionalisan* működő politikai *üzemként* is; annak kezdeti formáját (Perry Anderson elmélete alapján) *abszolutizmus*ként, Quentin Skinner elméletére tekintettel egy *személytelen*, ti. konkrét

személyekhez a hatalmi viszony egyik pólusán sem kötődő jogi és alkotmányos *rendként*, és (számos elmélet alapján) *nemzetállamként* is.

4. A „rétegzett állam”

Mindebből arra a következtetésre jutottunk, hogy a kutatás tárgyául szolgáló jelenség rétegzett jellegű, vagyis a modern állam *rétegzett állam*. Ez összefügg keletkezésével. A modern államok ugyanis több szakaszban alakultak ki és több fejlődési stáción mentek keresztül. Mindenekelőtt *területi államként* jöttek létre, vagyis úgy, hogy lezárták a viszonylag egységessé és összefüggővé tett államterületet (vö. a „zárt állam”: *territorium clausum* kialakulása), szemben a középkori személyes hierarchiákon „hűbéri” alapuló államokkal. Ezt követte a *nép egységének* megteremtése, olykor a vallási egység megteremtésére irányuló törekvésekkel, rendszerint a *nemzet* egységének megteremtésével, vagy a más módon formálódó nemzet politikai egységének kialakításával. A modern állam második rétege így a *nemzetállami* jelleg lett. Mivel pedig a nemzetállam a nemzet önmeghatározása és önrendelkezése, ezért az – tendenciájában – hozzájárult a demokratikus elv előmozdításához is. Az így értelmezett demokratikus jelleget a XIX. századtól (az Egyesült Államokban már az azt megelőzőtől is) társadalmi alapú egyenlősödés egészítette ki, mely politikai formákat öltve elvezetett a *demokratikus* állam kialakulásához. Mindezek mellett a modern állam a kezdetektől *irányt szabott* a társadalomnak, ideértve annak gazdasági tevékenységét is, kijelölte és megfogalmazta, olykor önnállóan is meghatározta céljait és biztosította jogi feltételeit. Miközben a modernitás egyik főiránya a privátjellegű és a publikus szférák, társadalom és politika, a köz- és a magánszféra elválasztása volt, az államok mint a közszféra politikai intézményei folyamatosan beavatkoztak (vö. merkantilizmus, kameranizmus, intervenciók gazdaságpolitika, jóléti állam, stb.) annak a világnak a folyamataiba, amelyből létrejöttek. Ebben az értelemben a modern állam *intervenciók állam* is. Ezek a rétegek a különböző fejlődési stádiumokban különböző mértékben és kombinációkban éreztették a hatásukat.

5. Kihívások és válaszok

Milyen kihívások érték a modern államot az elmúlt időszakokban? Amennyiben az államfogalom hagyományos tényezői felől vizsgáljuk ezt, úgy azt találjuk, hogy az összetartó szálak az államiság szinte mindegyik alkotóeleme területén fel- felfoszlanak.

(Az „*állam népe*”) A hagyományos államfogalom alapján az államhatárok –, melyek a népesség földrajzi mozgását „nemzetközi migrációként” való értelmezését implikálják – a migrációt kontrolláló hatékony eszközök. Az elmúlt hetven évben viszont azt látjuk, a nagy tömegek mozgási lehetőségei és jogai az állampolgári státusztól függenek. A fejlett államokban megkülönböztetik ugyan az állampolgárságot és a tartós lakóhelyet (*residence*), ez a megkülönböztetés azonban egyre inkább elmosódik. Erre abból következtethetünk, hogy (1) egyre nagyobb teret kap a valahol való *hosszú távú tartózkodás* joga („zöld kártya”-effektus), az állampolgárság helyett (2) egyre több ország esetében van jelentős szerepe „a *határon túli állampol-*

gárság”-nak, mely a számszerű vonatkozásokat illetően is mind jelentősebbé válik, és (3) egyre szélesebb körű a **kettős állampolgárság** elfogadottsága.

(A „nemzetek és népek” állama) A II. világháború után – Nyugat-Európában legalábbis – általánosan elfogadottá vált, hogy nem tartható a nemzetállamnak az a felfogása, amelyben az állam és egy nemzet homogén egységet képezett, s amelyben az állam homogenizáló nemzeti-ség-politikai intézkedésekkel próbálta megteremteni, vagy még erősebbé tenni saját alapját. A nemzeti szempontot előnyben részesítő politika eseti intézkedések helyett intézményi alapúvá vált, mely képes volt több nemzet igényeit összekapcsolni az állammal. A *homogén nemzetállamok* így **polietnikus** szempontokat is érvényesíteni tudó „többnemzetiségi” államokká (egyes megfogalmazások szerint **plurinacionális** államokká) váltak. A politetnikus intézmények ugyanakkor teret adtak annak a multikulturalizmusnak is, amely – különösen az etnikai szempontoknak a vallási identitással való keveredése, s ezek szélsőséges társadalmi egyenlőtlenségként való megjelenése (szegregáció, gettók) esetén, bár ez még csak a Nyugat több milliós lélekszámú megapoliszaiban látható – képes aláásni az állam létéhez nélkülözhetetlen társadalmi homogenitást is.

(A szuverenitás és a nemzetközi kapcsolatrendszerbe „ágyazott állam”) A szuverenitást hagyományosan az állami minőség jellemzőjének tekintették, melynek régen megkülönböztették belső és külső „oldalát” is. A belső szuverenitásról ma már szinte senki sem beszél; erodálta azt az **emberi jogok** elterjedése, ideértve azok nemzetközi jogi védelmét is. (Az államnak nem lehet főhatalma olyan személyek felett, akik nemzetközi bírói fórumokhoz fordulhatnak jogaik védelmében, vagy akiknek a jogait más államok humanitárius intervencióval védhetik meg.) A külső szuverenitás azt jelentette, hogy egy állam önállóan, minden külső befolyástól mentesen dönthet belső ügyeiben, illetve egy nemzetközi kapcsolatrendszerben. Az így felfogott szuverenitás **mítosznak** bizonyult, részben azért, mert az államok egyenlősége pusztán a nemzetközi jog előtti (s nem hatalmi, gazdasági, stb.) egyenlőség, részben pedig azért, mert a nemzetközi rend, mely autonómiájukat feltételezte, mindig is keretek közé szorította azt. A nemzetközi rend szabályai már korábban is csak bizonyos fokú függetlenséget engedtek az államok számára, ám a világ nemzetköziesedésével (nemzetközi integrációk létrejötte, globalizáció stb.) ennek mértéke jelentősen lecsökkent. Az ún. menekülő fogalmak – melyek révén nem kell nevén nevezni a dolgok mostani állását (mint például az „alkotmányos identitás”) – ezt elfedik, számos új fogalmunk azonban – például „korlátozott államiség”, „feltételes szuverenitás”, „többszintű kormányzás” – egyértelművé teszik.

De ha így van, vajon miért használják sokan még mindig e fogalmat? – kérdezhetjük. Ez a jellegzetes államelméleti fogalmak **kettős referenciája** miatt van így. Mint számos más államelméleti fogalom, a szuverenitás is **vegyes fogalom**: egyszerre utal tényekre és eszményekre, egyszerre jelez valami adottat és valami elvárás szerűt, s egyszerre van benne leíró és előíró tartalom. Ebből következően Arisztotelész retorikai tanácsai szerint használható: ha a tények ellened szólnak, hivatkozz az eszményekre, ha az eszmények szólnak ellened, mondd azt, hogy a tények mást mutatnak!

Számos újabb elemzés a fentiekre tekintettel a modern államot „*beágyazott államnak*” (*embedded state*) tekinti, amely esetén a közhatalom – mind a döntések meghozata, mind azok végrehajtása, mind pedig a legitimitáció (!) területén – megoszlik az állam és nemzetközi intézmények között. A felkiáltójellel jelölt terület a legitimitás egy szokatlan, új területét nevesíti, és a legitimitáció-elméletek új irányát jelöli ki.

(*Demokrácia*) A demokratikus államok intézményi szervezete – leszámítva a kormányzati rendszerek alkalmi módosulásait (például Franciorszák 1958, Olaszország, 1998 stb.) – az 1950-es évek óta alapvetően változatlanok. Az *általános stabilitás* és a lényeges intézmények változatlansága mögött azonban történtek a változások is. Ilyen volt például (a) a *népszavazások* számának növekedése, s így a politikai részvétel médián keresztül történt elmélyülése valamennyi fejlett országban, (b) a részben független, autonóm hatóságok terjedése, (c) a független központi *bank* modelljének nemzetközi elterjedése, (d) a politikai pártok átalakulása és a politika „*prezidencializálódása*”, valamint a (e) a *tömegmédia* kialakulása és hatalma. Ezek – szinte észrevétlenül – jelentősen átalakították a demokratikus kormányzatok működését. A változás lényege az volt, hogy az állam és a polgári társadalom közötti kötelek meggyengültek és az elitek autonómiája növekedett. Ennek ellenendenciája a populizmus megjelenése és erősödése volt.

(*Állami felelősség-vállalás*) Nyugat-Európa és Észak-Amerika államai – a történetileg magyarázható gazdasági bőség, az időleges megingások ellenére is létező viszonylagos biztonság, a demokratikus uralom, valamint a területi és etnikai kohézió okán – jól működő államok, melyek immár évtizedek óta békésen fejlődnek. Ezek az előnyök jelentős forrást jelentettek az állam kisebb átalakításainak támogatása szempontjából, s ez a visszarendeződés ellenében hatott. A stabil háttérrel rendelkező állami intézmények léte – a globalizáció, a nemzetközi integráció és az alkalmi gazdasági nehézségek ellenére is – oda vezetett, hogy az államok fontos területeken gazdasági felelősséget vállaltak fel. Az elmúlt évtizedekben ilyen volt például a *hitelrendszer ellenőrzése*, a *költségvetési egyensúly* legalább normatív követelése, a *közjavak* és *közszolgáltatások* tulajdonba vétele. Az államok továbbá új felelősségi megoldásokat alakítottak ki a munka- és a családi viszonyok összehangolása, az innováció előmozdítása, a munkaerőpiac fejlesztése területén, és azon túl is, így például a *terrorizmussal* szembeni küzdelem területén, a *migráció* korlátozása terén és így tovább.

(*Globalizáció*) A globalizáció többféle hatást is gyakorolt az államokra. A fejlett nyugati gazdaságok vitathatatlanul előnyöket szereztek vele, a globalizáció azonban annyiban meggyengítette az államokat, hogy a globális szabályalkotás és szabályalkalmazás terén a transznacionális vagy magánszektorbeli szabályozó szervezetek az államoknál jóval nagyobb befolyást szereztek. A társadalom szempontjából ez a folyamat volt nem volt kockázatmentes, amennyiben a globalizáció *előnyei* nemzetközi-transznacionális szinten jelentek meg, a globalizáció *hátrányai*, például az abban vesztesek szociális terheinek kompenzálása az államok szintjén maradtak.

(Az államközpontú modellek sorsa: példák) Az elmúlt évtizedekben minden fejlett állam **biztonság-orientált állammá** vált: olyanná, amelyben a biztonság legalább olyan fontos kérdés lett, mint a GDP növekedése. Az államok – a „szeptember 11.” (9/11) és hasonló terrorista támadások sokkja hatására jelentősen növelték a belbiztonsági kiadásait, feladtak bizonyos szabadságjogokat, és kiaknázták azokat változásokat, amelyeket a modern a technológia fejlődése lehetővé tett, egészen a világméretű felügyeleti-megfigyelő rendszerek kiépítéséig. – A hagyományosan **államilag vezérelt gazdasággal** rendelkező országoknak, például Franciaországnak és Japánnak, a gazdasági növekedés megtorpanása miatt az 1970-es évek kezdetétől annak ellenére is át kellett térniük egy másfajta rendszerre, hogy saját megoldásaikat az angol-amerikai szabadpiaci megközelítésnél magasabb rangúnak tekintették. Az áttérés számos rétegnek, például az ipari munkásoknak komoly sérelmeket okozott. Erre a helyzetre Franciaország úgy reagált, hogy kiépítette a világ egyik **legdrágább jóléti államát**, Japán pedig – az ún. „**fejlesztő állam**” hagyományaira építve – a közmunkákra és a tönkremenő vállalkozások megmentésére helyezte a hangsúlyt. – Másfajta változások zajlottak az ún. korporativista államokban (Ausztria, Svédország, Belgium, stb.). A korporativizmust az állam, a munkaadók és a munkavállalók közötti *tripartit*-alkudozásként szokás definiálni, ahol a végső alku lényege az, hogy a szakszervezetek „visszafogják” magukat a redisztributív szociálpolitika és a teljes foglalkoztatottság ígérete fejében. Ezekben az országokban az elmúlt évtizedek változása abban állt, hogy az állam kontrollálja a tőke mozgásokat, meghatározza a központi bank politikáját, gondoskodik az alacsony üzleti kamatokról és néha tulajdont szerez az ipari szektorban – vagyis visszatér oda, ahonnan a Bretton Woods-i rendszer felbomlása (1971) után kivonult. – Közismert, hogy ezek mellett a skandináv országokban az emberi tőkébe investáltak, s lényegesen növelték az **oktatásra** és a képzésre szánt összegeket. Az „osztalék” a jól képzett munkaerő volt, ami viszont hozzájárult ahhoz, hogy ezek az országok az 1990 utáni években áttörést hajtottak végre az információs és kommunikációs világban. – Közép- és Kelet-Európában az elmúlt évek változásainak egyik legjellemzőbb fejleménye az **autoriter rendszerek** létrejötte volt, melyet a kutatás részletesen elemzett. – Végül, a fejlett nyugati államokban, valamint az ezeket mintának tekintő és követő országokban jelentős változás zajlott le az **állam és nemek viszonyában** is: nemcsak női miniszterek, minisztelnökök és államelnökök kerültek hatalomba, de az állami vezetők korábbinál jóval nagyobb része nő, és általában mérséklődött az állam patriarchális jellege is.

Összességében megállapítható, hogy a modern államot a mai változások közepette is számos kihívás éri. A jelenlegi problémák azáért **tűnnek** a korábbiaknál komolyabbnak, mert amíg korábban csak az államélet egy-egy területére lokalizálódtak, addig jelenleg, a rétegzett államnak **minden rétegében** válságjelenségekkel kell szembenéznie.

II.

KUTATÁSI EREDMÉNYEK A KUTATÁS IDŐBELI FOLYAMATA SZERINT

1. év: 2013/14

Az első évében a részletes kutatási terv A-C pontjaiban megjelölt fő irányok keretében mindenekelőtt az állam szuverenitásának problémáját tekintettük át. Kutatási hipotézisünk az volt, hogy e problémakör sűrített formában számos államelméleti kérdést tartalmaz és összegez. A hipotézis beigazolódott. Először az elméletképzés magyar hagyományait elemeztük azon gondolkodó, nevezetesen Szabó József életműve kapcsán, aki a hazai államelmélet történetében a legtöbbet tudott a szuverenitásról. Ezt követően országos interdiszciplináris konferenciát szerveztünk a témában, az MTA TK Jogtudományi Intézetével együttműködve. E konferencián – címe: *Az állam szuverenitása: eszmény és/vagy valóság* – az ország különböző kutatóintézeteiből és egyetemeiről 55 kutató vett részt önálló előadással, mintegy 20 kutató pedig meghallgatva az előadásokat, a vitákban kifejtett hozzászólásokkal. Az előadások számára 5 szekciót alakítottunk ki.

A szuverenitás témája iránti nagy érdeklődés megmutatta: a modern államról még mindig e kategória keretei között, vagy legalábbis arra tekintettel lehet értelmes megállapításokat tenni. A „szuverenitás” fogalma, immár 450-500 éve az államelmélet központi kategóriája. A konferencia ugyanakkor rámutatott arra is, hogy a fogalom jelentése komolyan megváltozott, s bár nem alakult ki egységes mai jelentés, az államelméleti diskurzusban a fogalmat mindenki új tartalommal alkalmazza. Számos előadó tanulmányai megjelentek az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont folyóiratában, az *MTA Law Working Papers*-ben. Az előadások szerkesztett szövege önálló kötetben a második kutatási évben jelent meg.

A kutatási terv A-C pontjaiban estek a modern magyar állam történeti előzményeit tárgyaló tanulmányok is; az egyik a szerződéses elmélet kezdeteként értelmezte Werbőczy művét, a másik az „udvari ember” és a „kormányzati bürokrata” személye kapcsán adott közigazgatástörténeti elemzést. A kutatási terv D pontjában megjelölt téma – a hatalom és a jog szimbolikus reprezentációja – keretében egy írás jelent meg.

A szuverenitás-konferencia kapcsán nyilvánvalóvá vált, hogy a probléma egyik leglényesebb aspektusa alkotmányjogi, s az alkotmányozó hatalommal áll összefüggésben. Elkészült a jogi paternalizmussal foglalkozó mű kézírata is, amelynek kiadásra való előkészítése a második évben történt meg. A részletes kutatási terv E pontjában megjelölt fő irány egyik felét („az újkori államfejlődéssel kapcsolatos dokumentumok gyűjtése és kiadása”) illetően ebben az évben pusztán előkészítő egyeztetések zajlottak. Ugyanezen fő irány második felét illetően („államelméleti bibliográfiák készítése”) kutatás jelentősen előrehaladt: összegyűjtöttük ötszáz év (1500–2000) állam elméleti irodalmának főbb tételeit.

2. év: 2014/15

A kutatás második évében befejeztük a szuverenitás-probléma feldolgozását. Ez érdemben és formailag a korábban tartott országos interdiszciplináris konferencián elhangzott előadások anyagának szerkesztett, átdolgozott és több esetben kibővített formában történő közzétételét

jelentette. Ebben a konferencia előadóinak² többsége – 31 fő – tett közzé írást. A konferenciához kötött jelleg ellenére a kötet – melyet talán nem túlzás a mai magyar *államtudomány tükrének* nevezni – műfajilag tanulmánygyűjtemény. A szerzők között a hazai tudományos élet kiemelkedő, ismert és méltán elismert képviselői találhatók; az ő írásaikat a pályájuk elején és közepén tartó fiatal szakemberek munkái egészítik ki.³ Összességében azt mutatja meg, hogy a szuverenitás a modern állam elemzésének nélkülözhetetlen kategóriája; a fogalom jelentése azonban annak a XVI-XVII. századi jelentéséhez képest nagymértékben megváltozott. Megmaradt ugyan az „állam önállóságára” utaló alapjelentése, ám erre számos további gondolati réteg rakódott rá, s nem alakult ki széles körű konszenzus a fogalom mai jelentését illetően.

Az államok változásaival kapcsolatban a program második évében egy új témakört is fel dolgoztunk: a modern államok válságjelenségeit – ez esetben is országos, interdiszciplináris szimposion keretében, ám ez évben műhelykonferencia-szinten. A konferenciát „*Az államok patológiája – válság és hanyatlás, bomlás és bukás az államok életében*” címmel a Széchenyi István Egyetem Jogelméleti Tanszékével közösen szerveztük, Győrben (SZE DFK, 2015. május 15.).⁴ A konferencián elhangzott előadások többsége később megjelent a *Jog – Állam – Politika* című folyóiratban.

² A konferencia résztvevői: A konferencia keretében előadóink voltak: Antal Attila egyetemi tanársegéd ELTE ÁJK, Ágh Attila D.Sc. egyetemi tanár, professor emeritus BCE TK, Balogh László Levente Ph.D., dr. habil. egyetemi adjunktus DE BTK, Balogh-Békési Nóra Ph.D. egyetemi adjunktus, egyetemi docens PPKE JÁK, NKE KTK, Bartha Ildikó Ph.D. egyetemi adjunktus DE ÁJK, Bayer József MTA rendes tagja kutatóprofesszor, egyetemi tanár MTA TK PTI, ZSFK, Bihari Mihály D.Sc. egyetemi tanár, professor emeritus ELTE ÁJK, SZE ÁJK, Blutman László Ph.D. dr. habil. egyetemi tanár SZTE ÁJK, Bod Péter Ákos C.Sc., dr. habil. egyetemi tanár BCE KTK, Bódi Stefánia Ph.D. egyetemi docens NKE KTK, Boros Anita LL.M., Ph.D., egyetemi docens NKE KTK, Botos Kata D.Sc. egyetemi tanár, professor emerita SZTE GTK PPKE ÁJK, Chronowski Nóra Ph.D., dr. habil. egyetemi docens, tudományos munkatárs PTE ÁJK MTA TK JTI, Csink Lóránt Ph.D. egyetemi docens PPKE JÁK, Drinóczi Tímea Ph.D., dr. habil. egyetemi docens PTE ÁJK, Egresi Katalin Ph.D. egyetemi docens SZE ÁJK, Erdő Péter MTA rendes tagja egyetemi tanár MTA, PPKE, Fejes Zsuzsanna Ph.D. egyetemi docens SZTE ÁJK NKE KTK, Fekete Balázs Ph.D. egyetemi docens, tudományos munkatárs PPKE JÁK, MTA TK JTI, Frivaldszky János Ph.D., dr. habil. egyetemi docens PPKE JÁK, Gárdos-Orosz Fruzsina Ph.D. tudományos munkatárs MTA TK JTI, Halász Iván Ph.D., dr. habil. egyetemi tanár, tudományos főmunkatárs NKE KTK MTA TK JTI, Hárs András PhD hallgató SZTE ÁJK, Hoffmann Tamás Ph.D. egyetemi adjunktus, tudományos munkatárs BCE TK, MTA TK JTI, Karácsony Gergely egyetemi tanársegéd SZE ÁJK, Kisteleki Károly Ph.D. egyetemi docens ELTE ÁJK, NKE KTK, Knapp László egyetemi tanársegéd SZE ÁJK, Kovács Ágnes Ph.D. egyetemi adjunktus DE ÁJK, Könczöl Miklós Ph.D. egyetemi adjunktus PPKE JÁK, Lángos Petra Ph.D. egyetemi adjunktus PPKE JÁK, Löffler Tibor Ph.D. egyetemi adjunktus SZTE ÁJK, Ludassy Mária D. Sc. egyetemi tanár ELTE BTK, Mike Károly Ph.D. egyetemi docens BCE KTK, Molnár Tamás Ph.D. egyetemi adjunktus BCE TK, Nagy Mariann Veronika PhD-hallgató SZTE ÁJK, Pap András László D.Sc. tudományos tanácsadó, egyetemi docens MTA TK JTI, ELTE BTK, Pelle Anita Ph.D. egyetemi docens SZTE GTK, Pokol Béla D.Sc. egyetemi tanár SZTE ÁJK, Pongrácz Alex PhD hallgató SZE ÁJK, Révész Béla Ph.D. egyetemi docens SZTE ÁJK, Smuk Péter Ph.D., dr. habil. egyetemi docens SZE ÁJK, Sólyom Péter Ph.D. egyetemi adjunktus DE ÁJK, Soós Edit Ph.D. egyetemi docens SZTE ÁJK, Szei Péter Ph.D. egyetemi docens, tudományos munkatárs PPKE JÁK, MTA TK JTI, Szigeti Péter D.Sc. egyetemi tanár, tudományos tanácsadó SZE ÁJK, MTA TK PTI, Szilágyi Péter C.Sc. dr. habil. egyetemi tanár ELTE ÁJK, T. Kovács Júlia PhD hallgató PPKE JÁK, Tattay Szilárd Ph.D. egyetemi adjunktus, tudományos munkatárs PPKE JÁK, MTA TK JTI, Téglási András Ph.D. egyetemi adjunktus NKE KTK, Tóth Judit Ph.D., dr. habil. egyetemi docens SZTE ÁJK, Tóth-Matolcsi László Ph.D. egyetemi adjunktus DE ÁJK, Várkonyi Zsolt NKE RTK, Vincze Attila LL.M., Ph.D. egyetemi docens ANNYE, Zódi Zsolt Ph.D. tudományos munkatárs MTA TK JTI, Zsugyó Virág PhD hallgató DE ÁJK.

³ A kérdés legáltalánosabb, klasszikus vonatkozásait mutatták be: Bayer József (az MTA rendes tagja, egyetemi tanár), Bod Péter Ákos (DSc, egyetemi tanár), Erdő Péter (az MTA rendes tagja, egyetemi tanár), Ludassy Mária (DSc, egyetemi tanár). A klasszikus problémák *újragondolásának* lehetőségét vezették fel: Drinóczi Tímea (PhD, habilitált egyetemi docens), Bihari Mihály (DSc, egyetemi tanár, professor emeritus), Blutman László (PhD, habilitált egyetemi tanár) és Szalai Ákos (PhD, egyetemi docens, tudományos munkatárs). A *nemzetállami szuverenitás és nemzetközi rendszer* kapcsolatának témakörben Molnár Tamás (PhD, egyetemi adjunktus), Pokol Béla (DSc, egyetemi tanár), Ágh Attila (DSc, egyetemi tanár, professor emeritus), Szigeti Péter (DSc, egyetemi tanár), Pongrácz Alex (PhD-hallgató) és Egresi Katalin (PhD, habilitált egyetemi docens) tett közzé írásokat. Hasonlóan aktuális problémákat vetettek fel szuverenitást az alkotmány, az alkotmányosságot pedig az *európai integráció* kontextusában elemző írások: Balogh-Békési Nóra (PhD, egyetemi docens), Vincze Attila (LL. M., PhD, egyetemi docens), Lángos Petra Lea (PhD, egyetemi adjunktus), Soós Edit (PhD, egyetemi docens), Knapp László (egyetemi tanársegéd), Téglási András (PhD, egyetemi adjunktus), Bódi Stefánia (PhD, egyetemi docens), Tóth-Matolcsi László (PhD, egyetemi adjunktus) és Smuk Péter (PhD, habilitált egyetemi docens) tollából. A szuverenitás-probléma *politikaelméleti* összefüggéseit Balogh László Levente (PhD, habilitált egyetemi adjunktus), Frivaldszky János (PhD, egyetemi tanár) és Nagy Mariann Veronika (PhD-hallgató) elemezte, s számos fontos *elméleti-történeti* kérdést pedig Tattay Szilárd (PhD, egyetemi adjunktus) és Kisteleki Károly (PhD, egyetemi docens) tisztázott. A kötetben megjelent a szuverenitás egy-egy *speciális* vonatkozása is, amelyeket Boros Anita (LL. M., PhD, egyetemi docens), Révész Béla (PhD, egyetemi docens) és Takács Péter (CsC, egyetemi tanár) tárgyaltak írásaikkban.

⁴ A főbb témák a következők voltak: „A rómaiak hanyatlása és bukása – a „bukás” toposza, ahogyan Montesquieu és más klasszikusok látták”, „Az állam válsága, bukása és újjáépülése – fogalmi keretek és konkrét esetek”, „Egy állam összeomlása és újjáalapítása – német tapasztalatok, alkotmányjogi megközelítésben”, „Az államszűd – fogalom és fogalomtörténet”, „Létezhet-e „maffiaállam”?”, „A gettó-állam”, „A „bukott állam” (*failed state*)”, „Az államutódlás – Az államok továbbélése és megszűnése”, „A muzulmán bevándorlás Nyugat-Európában és a modern állam válsága” és „Az Iszlám Állam (ISIS). Állam-e?”. – A konferencia előadói voltak: Egresi Katalin (Ph.D., habilitált egyetemi docens, SZE DFK), Ganczer Mónika (Ph.D., egyetemi adjunktus, SZE DFK, tudományos munkatárs, MTA TK JTI), Halász Iván (Ph.D., egyetemi tanár, NKE KTK, tudományos főmunkatárs, MTA TK JTI), Keszthelyi Zsolt (jogász, Ph.D.-aspiráns, NKE KTK DI), Pongrácz Alex (Ph.D.-aspiráns, SZE DFK DI), Sólyom Péter (Ph.D., egyetemi adjunktus, DE ÁJK), Szigeti Péter (D.Sc., egyetemi tanár, SZE DFK), Takács Péter (C.Sc., egyetemi tanár, SZE DFK), Unger Anna (Ph.D.-aspiráns, egyetemi tanársegéd, ELTE TáTK) és

Az egyéni jellegű, de a kutatási programhoz szorosan kapcsolódó kutatások területén a *magyar államtörténet* egy meghatározott korszakát és eseményét, Bethlen Gábor erdélyi fejedelemsé válasszát elemztük; a *paternalizmus közpolitikai* kérdéseit vizsgáltuk, a *magyar választások eredményeit* mutattuk be külföldön, és az *államok nevének*, valamint el- és átnevezésének kérdését dolgoztuk fel különböző tanulmányokban és monografikus igényvel is. Ezek mellett számos, a kutatási téma részleteit kibontó tanulmány készült: így vizsgáltuk a *tulajdonjog* kérdését az olasz *alkotmányozás* folyamatában, valamint *Hans Kelsen államelméletét* a jogpolitika és a jogtechnika közötti térben.

Végezetül, ebben az évben készült el kézirati szinten a *német közjogtudomány (államtan) XIX-XX. századi történetének* pályáivét bemutató és legjelentősebb művelőinek munkásságát értékelő monográfia. Ugyancsak ekkor készültek el *régi magyar államelmélet reprezentánsait* elemző hosszú tanulmányok egy magyar jogtörténeti kézikonv számára, továbbá az „*Iszlám Állam*” (ISIS) államiságát vizsgáló nagyobb lélegzetű tanulmány.

3. év: 2015/16

A kutatás harmadik évében befejeztük azokat a részkutatásokat, amelyek a korábbi években függőben maradtak, illetőleg amelyeket korábban nem sikerült lezárni. Ezekkel párhuzamosan előrehaladtunk a 2015. szeptember 1. és 2016. augusztus 31. közé tervezett feladatokkal is. A korábban függőben maradt, s most lezárt témakörök egyike a közjogi „rendező elveknek” az értelmezése, melyet a *német és osztrák államelméleti-államtani hagyomány* alapján vizsgáltunk egy átfogó kismonográfiában dolgozva fel a kérdést. A *Jogászai módszer és politika* című monográfia arra keresett és talált választ, hogy milyen kapcsolat van az alkotmányhoz kötődő, abból kiinduló *közjogi érvelésekben* a jogdogmatika és az az állam általános elmélete között, milyen politikai funkciója van a jogászai pozitívizmusnak, mi jellemzi az ún. *weimari tradíció* feltételrendszerét és Hans Kelsen állam- és jogelmélete tekinthető-e a demokratikus jogállam viszonyai között művelhető közjogtudomány egyik első általános elméletének. Részben ezzel állt tartalmi kapcsolatban a jogtechnika és jogpolitika viszonyának elemzése is.

Előrehaladt a *magyar államelmélet XIX-XX. századi történetét* bemutató olasz nyelvű, tankönyvként is használható kismonográfia, *Costantino Mortati* egyik írásából készített szakfordítása, valamint az ahhoz írott kommentárja. A korábban függőben maradt, s most sikeresen lezárt témakörök egyik legfontosabbika az *állam és paternalizmus* viszonyának vizsgálata, valamint a paternalizmus elvének elemzése volt. Ennek keretében megjelent a *Paternalism* című angol nyelvű monográfia. A modern állam elemzése szempontjából a paternalizmus elve azért fontos, mert – az ún. kár-elvvel (*harm-principle*), a sérelem-elvvel (másként: a megbotráncztatás elvével) és jogi moralizmussal együtt – ez jelöli ki a szabadság-korlátozás elfogadottnak gondolt mértékét, sőt néha még a módját is, s ezáltal ez jelöli meg a szabadság és a szabadság-nélküliség közötti egyik fontos határvonalat. Miközben ideális esetben, nem intézményesül, folyamatos hatást gyakorol az államok működésére.

A kutatás második évre terveztük, de most fejeztük be annak vizsgálatát is, hogy a XIX-XX. század *uralkodó eszméi* – liberalizmus, konzervativizmus, szocializmus, nacionalizmus – milyen hatást gyakoroltak az állam felépítésére és működésére. Ez az elemzés egy oktatási céllal szolgáló terjedelmes tankönyvrészletben jelent meg. A kutatás fő eredménye, hogy a liberális államelméletek elsősorban intézmény-elméletként, a konzervatívok az államfunkciókra és hatásokra figyelő működés-elméletként, a szocialista és a nacionalista (nemzetelvű) elméletek pedig elsősorban hatalom-elméletként foghatók fel. Ehhez a témakörhöz kapcsolódik az a tanulmány is, amely az ismert amerikai konzervatív gondolkodó, Russel Kirk értelmezése alapján az Amerikai Egyesült Államok *kulturális identitását* vizsgálja.

A kisebb lemaradások pótlása mellett, illetőleg azokkal együtt a kutatás a 2015/16-ra tervezett témák közül elsősorban azon a területen lépett előre, amelyet a pályázati anyagban „*a történetileg meghatározó, mintaértékű, napkainkig ható államstruktúrák tanulmányozásaként*” jelöltünk meg. E tekintetben egy három nagy témakört átfogó tanulmány-gyűjteményt jelentettünk meg: ennek különböző írásaiban a szerző *a magyar politikai gondolkodás múltjával, a kormányzás és közigazgatás történetével, valamint a hatalmi szimbolika* kérdésével foglalkozott. A *Rex et regnum* című kötetben néhány korábbi írás átdolgozásával és újakkal való kiegészítésével a szerző egyéni hangú, érzékeny elemzésekben tárgyalta – egyebek mellett – a hatalom átörökítésének módjait, legitimációját, gyakorlásának korlátozott vagy korlátlan jellegét, *közigazgatási érvényesítését*, az állam struktúráinak problémáit és a hatalom gyakorlóját gyakran övező misztikumot. Az utóbbi körbe sorolható írásaival előreléptünk a *hatalmi szimbolika* tanulmányozása terén is. Az ezekre vonatkozó hazai elméletek feldolgozását, vagyis a sajátosan magyar államelméleti hagyomány áttekintését a középkori és újkori magyar állam kormányzását és igazgatását bemutató tanulmányokkal egészültek ki. Az írások időbeli horizontja Szent Istvántól Széchenyi Istvánig ívelt, s a kötet szerzője elemzései során szívesen időzött el Báthori István és Bethlen Gábor korában s az ő fejedelemségükben is.

A 2013-ban írott kutatási programunk szerint tervbe vettük, hogy az elméleti elemzések mellett „*speciális forrásokat*”, valamint „*közlésre érdemes dokumentumok[at]* válogatunk”, „*gyűjtünk össze*” és „*publikálunk*”. Ennek egyik eredménye a száz évvel ezelőtt élt kimagasló magyar tudós, Somló Bódog hátrahagyott kéziratok államelméleti jegyzeteinek feldolgozása és egyes írásainak újrakiadásával együtt történő megjelentetése. Ezt – mivel szerzőjük feltehetőleg egy „*Állambölcselet*” című munkát tervezett írni (aminek befejezését korai tragikus halála megakályozta) – *Állambölcseleti töredék* címen jelöltük meg. A kötethez értékelő-elemző államelméleti tanulmányt és átfogó életrajzot készítettünk. Ennek a munkának néhány részeredménye (például Somló Bódog jegyzetei Cicero állam- és jogbölcseletéről) előzetesen folyóiratban is megjelent.

A „*közlésre érdemes dokumentumok válogatása*” terén a kutatás egy másik irányba is megindult, s meglepő, de legalábbis nem várt eredményre jutott. A kutatási terv e pontja alatt egy olyan *dokumentum-gyűjteményt* terveztünk összeállítani és közzétenni, amely az „*államiság változó kritériumát*” mutatja be az elmúlt négy évszázad során. Mivel a modern állam az ún. vesztfáliai rendszerrel jött létre (létét ma is sokan a „*vesztfáliai paradigma*” keretében értelmezik és „*vesztfáliai szuverenitásról*” beszélnek, stb.), tervünk szerint e gyűjteményben – a montevideói egyezmény, 1933, a Nemzetközi Bíróság egyes tanácsadó véleményei és a Badinter bizottság jelentése, 1993, mellett – szerettük volna közzétenni a *vesztfáliai béke* (1648) magyar szövegét is. Ilyen azonban – sokunk meglepetésére – nem létezik, mert az eredetileg latin nyelvű szöveget, mely később német, angol, olasz, svéd stb. nyelveken is hozzáférhető lett, magyarra nem fordította le senki. Ezért tervbe vettük, hogy lehetőleg még e kutatásban elkészítjük és közzéteesszük azt. Ennek felét sikerült megoldanunk; amennyiben a rendelkezésre álló időben a vesztfáliai béke egyik részét jelentő münsteri békeszerződést sikerült közzéteennünk.

A modern állam *jelenkori* alakulását és főbb tendenciáit elemezte az „*Iszlám Állam*” államiságának kérdéseit tárgyaló tanulmány is, melyben az ISIS-t a modern *állam válsága* fogalmi keretében értelmezte. Ez a 2015 tavaszán tartott konferencia-előadás kibővített, átdolgozott és 2015 végén megjelent változata volt.

A *migráció* kérdései központi szerepet kaptak abban a tanulmányban is, amit Egedy Gergely készített a Cameron-kormány (2010–2015) idején jellemző *brit bevándorlási politikáról*.

4. év: 2016/17

A kutatás negyedik évében megjelent a *Paternalizmus* című kismonográfia, amely az egyéni önkárosító döntések jószándékú korlátozásának morálfilozófiai aspektusait vizsgálja az állam kontextusában. Az 'atyáskodó' jellegű paternalista intézkedések nem idegenek a modern államok gyakorlatától sem, így a kérdés normatív szempontú tisztázása a munka államelméleti nóvumaként is felfogható. Elkülönítve a fogalmi és az igazolási kérdéseket, a kötet szerzője egy olyan paternalizmus-meghatározás kidolgozására törekedett, amely mentes a kényszertől, de a fogalom körébe vonja a manipulatív beavatkozásokat. A kötet a három meghatározó normatív etikai irányzat – a kötelességetika, a következményetika és az erényetika szempontjából – vizsgálta a paternalizmus morális igazolhatóságát. A szerző hipotézise szerint a paternalista cselekvések mögött, részben azok jószándékú motivációjából következően, szükségszerűen (de nem kizárólagosan) a *gondoskodás* erénye húzódik meg.

Megjelent továbbá a magyar államelmélet történetét bemutató olasz nyelvű kötet, s befejeződött az állam változásait áttekintő, a kutatási eredményeket tankönyvszerűen megjelenítő kötet összeállítása is. Elkészült az államok rendszertanát és tipológiáját azok változásaira és állandóságára tekintettel bemutató összegző kötet kézirati anyaga is, amely megjelentetésre vár. Digitális kiadványként megjelent a vesztfáliai békszerződés egyik fele, a münsteri béke magyar szövege, valamint a modern állam történetét meghatározó dokumentumok köréből bevontuk a kutatásba John Milton *Aeropagitica* című műve magyar szövegét, s elvégeztük az annak megjelentetésével kapcsolatos a teendőket is.

A közjogtudomány kortárs vitái kapcsán született *A közjogtudomány interpretív felfogása* című tanulmány, amelynek szerzője azt hangsúlyozta, hogy a jogi gondolkodás rendszeres módszertani (tudományos) vizsgálata nem pusztán attól nyeri el a jelentőségét, hogy szerencsés esetben képes civilizálni az alkotmánypolitikai küzdelmeket. Az önmagában, a jogászai tudás sajátosságainak megértése miatt is fontos. Egy olyan politikai közösségben ugyanis, ahol a jog a társadalomszervezés legfontosabb médiuma, még a módszertanra jellemző általános és elvont kérdésfelvetésnek is komoly a gyakorlati jelentősége. Bizonyos értelemben a közjogtudomány karakterét meghatározó kérdés az, hogy lehet-e a közjoghoz kifejezetten jogászai nézőpontból közelíteni. A jogtudomány feladata ez esetben az, hogy őrizze meg a közjogi szabályok jogászai szempontú elemzésének relevanciáját és integritását

A kutatási terv „*történetileg meghatározó, mintaértékű, napkainkig ható államstruktúrák tanulmányozása*” keretében születtek eredmények, így Szent Korona-tan alaptörvényi szerepével kapcsolatos olasz nyelvű írás, valamint a Szent Korona-tan *olasz recepcióját* ismertető magyar nyelvű írás. Ezzel párhuzamosan elemeztük a „király nélküli királyság” kérdését, vagyis a két világáború közötti Magyarország speciális államformáját. Foglalkoztunk továbbá az *olasz alkotmányozással* és a magyar rendiséggel, mint a szerződéses államelmélet alapjának kiteljesedésével.

III.

EREDMÉNYEK A PUBLIKÁCIÓK ALAPJÁN

(A PROJEKT KERETÉBEN ÉS AHHOZ KÖTÖDVE KÉSZÜLT PUBLIKÁCIÓK)

III/A. A PUBLIKÁCIÓK SZÁMA SZERINT:

Önálló kiadvány (könyv): monográfia, tanulmánykötet, tankönyv, gyűjteményes kötet	10/9 ⁽⁵⁾
Tanulmány (folyóiratcikk, könyv- és tankönyv részlet)	39/46 ⁽⁶⁾
Dokumentum (forrás-kiadás, szakfordítás)	3/4 ⁽⁷⁾
Konferencián alapuló folyóiratszám	1
Könyvszemle (recenzió)	5
Konferencia-absztrakt	2/47 ⁽⁸⁾
Egyéb	3
<hr/>	
A zárójelentés idején közlésre elfogadott, de még meg nem jelent közlemények száma	6
Idegen nyelvű publikáció	6/3 ⁽⁹⁾

III/B. A PUBLIKÁCIÓK TELJES LISTÁJA A KUTATÁS ÉVEI SZERINT

1. A kutatás első éve: 2013. szeptember 1. – 2014. augusztus 31.

Önálló kiadvány: tanulmánygyűjtemény, monográfia, forráskiadvány

–

Tanulmányok, folyóirat-cikkek, könyvrészletek

1. Rácz Lajos: Az udvari embertől a kormányzati bürokratáig. = *Rendszerváltás, demokrácia és államreform az elmúlt 25 évben. Ünnepi kötet Verebélyi Imre 70. születésnapja tiszteletére*. Szerk.: Lapsánszky A. - Patyi A. Budapest, Wolters Kluwer Complex Kiadó, 2014. 429-446. (könyv-fejezet) ^[o]¹⁰
2. Rácz Lajos: Werbőczy – a szerződéses elmélet kezdetei. = *A magyar jog fejlődésének fél évezrede. Werbőczy és a Hármaskönyv 500 esztendő múltán*. Szerk.: Máthé Gábor. Budapest, 2014. 315-347. ^[o] (konferencia-közlemény)

⁵ Az első adat azon kötetek számát jelzi, amelyek utalnak a program támogatására. A második szám így arra enged következtetni, hogy egy kötet a programban készült, de nem tünteti fel annak támogatását (és megjelentetése sem abból lett finanszírozva).

⁶ Az első adat azon tanulmányok számát jelzi, amelyet e projekt *kutatói* írtak, a másik azokat, amelyek e projekthez kötődve születtek, de nem ebbek kutatóitól, hanem a szélesebb szakmai közösséget reprezentáló szerzői körtől; ilyen például az e projekt keretében szervezett konferenciákon elhangzott előadások szerkesztett változata, amely az e projekt által megjelenített kötetben jelent meg.

⁷ Az első adat azoknak a dokumentumoknak a száma, amelyek esetén – ha a szöveget fordítani is kellett – a fordítás is e projektben történt. Vagyis egy esetben (Milton) egy projekten kívül készült fordítást is bevontunk a kutatásba, s az egyéb munkákat (kontroll, szerkesztés, stb.) ennek keretében elvégezve publikáltuk azt.

⁸ Ugyanaz, mint a 6. jegyzet esetén.

⁹ Első szám: idegen nyelvű, második szám: külföldön megjelent közlemény.

¹⁰ Ez a jel: ^[o] arra utal, hogy az OTKA-támogatás valamilyen okból – például a szerkesztők és a szerző közötti kommunikáció nehézsége vagy a kötet szerkesztőjének döntése következtében – nem került feltüntetésre.

3. Sólyom Péter: Alkotmánymódosítás mint alkotmány sértés? A *Verfassungsdurchbrechung* problémája a német alkotmányos hagyományban. = Szente Zoltán – Orosz Frizsina (szerk.): *Alkotmányozás és alkotmányjogi változások Európában és Magyarországon*. Budapest, NKE KTK, 2014. 153-172. pp. 1-17. (könyv-fejezet)
4. Takács Péter: Egy jogász-festőművész élete és munkássága. Ruttkay György: Két világ, két úr – két élet? = Miskolci Jogi Szemle. [ISSN: 1788-0386] 2013/2. (8. évf.) 1-17. (folyóirat cikk)
5. Takács Péter: Szabó József „első” szuverenitás-elméletéről. Valamint arról, hogy a „második” miért lett olyan, amilyen. = *Jog – Állam – Politika*. [ISSN 2060-4580] 2013/4. (5. évf.) pp. 89-101. (folyóirat cikk)

A projekthez kötődve született, de nem annak kutatóitól, hanem a szélesebb szakmai közösséget reprezentáló szerzői körtől származó tanulmányok; elsősorban a projekt által szervezett konferenciákon elhangzott előadások szerkesztette változatai.¹¹

1. Balogh-Békesi Nóra: Szuverenitásföltés és alkotmány. = *MTA Law Working Papers*. [MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont] [http://jog.tk.mta.hu/mtalwp] [ISSN 2064-4515] (1. évf.) 2014/57. pp. 1-13. (folyóirat cikk)
2. Bihari Mihály: A modern szuverenitás elméleti alapjai – Kísérlet egy funkcionalista rendszerszemléletű szuverenitáselmélet alapjainak kidolgozására. = *MTA Law Working Papers*. [MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont] [http://jog.tk.mta.hu/mtalwp] [ISSN 2064-4515] (1. évf.) 2014/51. pp. 1-15. (folyóirat cikk)
3. Blutman László: Milyen feltételekkel beszélhetünk értelmesen a szuverenitásról? Egy metaelmélet kiindulópontjai. = *MTA Law Working Papers*. [MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont] [http://jog.tk.mta.hu/mtalwp] [ISSN 2064-4515] (1. évf.) 2014/17. pp. 1-15. (folyóirat cikk)
4. Bódi Stefánia: Szuverenitás és az állam lakossága: állampolgárok és külföldiek. = *MTA Law Working Papers*. [MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont] [ISSN 2064-4515] [http://jog.tk.mta.hu/mtalwp] (1. évf.) 2014/45. pp. 1-23. (folyóirat cikk)
5. Boros Anita: Úton egy európai közigazgatási (eljárás) jog felé. = *MTA Law Working Papers*. [MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont] [http://jog.tk.mta.hu/mtalwp] [ISSN 2064-4515] (1. évf.) 2014/58. pp. 1-42. (folyóirat cikk)
6. Drinóczi Tímea: A párbeszéd hatása az állami szuverenitásra. = *MTA Law Working Papers*. [MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont] [http://jog.tk.mta.hu/mtalwp] [ISSN 2064-4515] (1. évf.) 2014/27. pp. 1-20. (folyóirat cikk)
7. Erdő Péter: Állam – Egyház - Szuverenitás. = *MTA Law Working Papers*. [MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont] [http://jog.tk.mta.hu/mtalwp] [ISSN 2064-4515] (1. évf.) 2014/20. pp. 1-11. (folyóirat cikk)
8. Pokol Béla: Globális uralmi rend és állami szuverenitás. = *MTA Law Working Papers*. [MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont] [http://jog.tk.mta.hu/mtalwp] [ISSN 2064-4515] (1. évf.) 2014/13. pp. 1-29. (folyóirat cikk)
9. Pongrácz Alex: A globalizált világ aktuális kérdései: államelhalás vagy államépítés? = *MTA Law Working Papers*. [MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont] [ISSN 2064-4515] [http://jog.tk.mta.hu/mtalwp] (1. évf.) 2014/18. pp. 1-19. (folyóirat cikk)
10. Smuk Péter: A szuverenitás jelképei és alkotmányos védelmük. = *MTA Law Working Papers*. [MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont] [http://jog.tk.mta.hu/mtalwp] [ISSN 2064-4515] (1. évf.) 2014/37. pp. 1-8. (folyóirat cikk)
11. Szalai Ákos: Miért korlátozzák az országok a szuverenitásukat? (Joggazdaságtani és közösségi döntések elméletén nyugvó magyarázatok). = *MTA Law Working Papers*. [MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont] [http://jog.tk.mta.hu/mtalwp] [ISSN 2064-4515] (1. évf.) 2014/54. pp. 1-16. (folyóirat cikk)
12. Szigeti Péter: A nemzetállami szuverenitás közjogi fogalmának védhetősége és ami azon túl van... = *MTA Law Working Papers*. [MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont] [http://jog.tk.mta.hu/mtalwp] [ISSN 2064-4515] (1. évf.) 2014/15. pp. 1-10. (folyóirat cikk)
13. Téglási András: Azért a nép az úr? A népszavazás aktuális alkotmányjogi kérdései az Alaptörvény elfogadása óta. = *MTA Law Working Papers*. [MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont] [http://jog.tk.mta.hu/mtalwp] [ISSN 2064-4515] (1. évf.) 2014/19. pp. 1-32. (folyóirat cikk)
14. Vincze Attila: Odahull az eszme és a valóság közé az árnyék – az szuverenitás-átruházás az alkotmánybírók esetjogában. = *MTA Law Working Papers*. [MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont] [http://jog.tk.mta.hu/mtalwp] [ISSN 2064-4515] (1. évf.) 2014/23. pp. 1-15. (folyóirat cikk)

¹¹ A közlemények sorszámozásánál elkülönítettem a program *kutatóinak* közleményeit és nem annak kutatóitól, hanem a *szélesebb* szakmai közösséget reprezentáló *szerzői körtől* származó, bár a projekthez kötődve született közleményeket.

Absztraktok

6. Egresi Katalin: Nemzetállami szuverenitás és külpolitika a XX. század második felében. = *Az állam szuverenitása: eszmény és / vagy valóság. Országos interdiszciplináris konferencia* (2014. márc. 21. Budapest). *Az előadások összefoglalói*. Budapest, MTA TK JTI – K 108790 számú OTKA-projekt Államtudományi Kutatócsoport, 2014. [*internetes elérhetősége: <http://dfk-otka.sze.hu/>*] [pp. 1-29]. p. 8. (absztrakt)
7. Sólyom Péter: Alkotmányozás alkotmányozó hatalom nélkül? = *Az állam szuverenitása: eszmény és / vagy valóság. Országos interdiszciplináris konferencia* (2014. márc. 21. Budapest). *Az előadások összefoglalói*. Budapest, MTA TK JTI – K 108790 számú OTKA-projekt Államtudományi Kutatócsoport, 2014. [*internetes elérhetősége: <http://dfk-otka.sze.hu/>*] [pp. 1-29]. p. 23. (absztrakt)

A projekthez kötődve született, de nem annak kutatóitól, hanem a szélesebb szakmai közösséget reprezentáló szerzői körtől származó absztraktok; elsősorban a projekt által szervezett konferencia vonatkozásában.

1. Antal Attila: A környezetvédelem hatása az állami szuverenitásra: kihívásokkal terhelt kapcsolat. = *Az állam szuverenitása: eszmény és / vagy valóság. Országos interdiszciplináris konferencia* (2014. márc. 21. Budapest). *Az előadások összefoglalói*. Budapest, MTA TK JTI – K 108790 számú OTKA-projekt Államtudományi Kutatócsoport, 2014. [*internetes elérhetősége: <http://dfk-otka.sze.hu/>*] [pp. 1-29]. p. 1. (absztrakt)
2. Ágh Attila: A tagállami szuverenitás a vágató globalizáció idején. = *Az állam szuverenitása: eszmény és / vagy valóság. Országos interdiszciplináris konferencia* (2014. márc. 21. Budapest). *Az előadások összefoglalói*. Budapest, MTA TK JTI – K 108790 számú OTKA-projekt Államtudományi Kutatócsoport, 2014. [*internetes elérhetősége: <http://dfk-otka.sze.hu/>*] [pp. 1-29]. p. 1. (absztrakt)
3. Balogh László Levente: Az erőszakprivatizáció okai és következményei az állami szuverenitásra. = *Az állam szuverenitása: eszmény és / vagy valóság. Országos interdiszciplináris konferencia* (2014. márc. 21. Budapest). *Az előadások összefoglalói*. Budapest, MTA TK JTI – K 108790 számú OTKA-projekt Államtudományi Kutatócsoport, 2014. [*internetes elérhetősége: <http://dfk-otka.sze.hu/>*] [pp. 1-29]. p. 2. (absztrakt)
4. Bartha Ildikó: Az állami szuverenitás határai az Európai Unió Bíróóságának ítélkezési gyakorlatában. = *Az állam szuverenitása: eszmény és / vagy valóság. Országos interdiszciplináris konferencia* (2014. márc. 21. Budapest). *Az előadások összefoglalói*. Budapest, MTA TK JTI – K 108790 számú OTKA-projekt Államtudományi Kutatócsoport, 2014. [*internetes elérhetősége: <http://dfk-otka.sze.hu/>*] [pp. 1-29]. p. 2. (absztrakt)
5. Bayer József: A szuverenitás változása a globalizáció korában. = *Az állam szuverenitása: eszmény és / vagy valóság. Országos interdiszciplináris konferencia* (2014. márc. 21. Budapest). *Az előadások összefoglalói*. Budapest, MTA TK JTI – K 108790 számú OTKA-projekt Államtudományi Kutatócsoport, 2014. [*internetes elérhetősége: <http://dfk-otka.sze.hu/>*] [pp. 1-29]. pp. 2-3. (absztrakt)
6. Bod Péter Ákos: Létezik-e közgazdasági értelemben szuverenitás ma Európában? = *Az állam szuverenitása: eszmény és / vagy valóság. Országos interdiszciplináris konferencia* (2014. márc. 21. Budapest). *Az előadások összefoglalói*. Budapest, MTA TK JTI – K 108790 számú OTKA-projekt Államtudományi Kutatócsoport, 2014. [*internetes elérhetősége: <http://dfk-otka.sze.hu/>*] [pp. 1-29]. pp. 4-5. (absztrakt)
7. Botos Kata: Politikai szabadság –félszabadság. = *Az állam szuverenitása: eszmény és / vagy valóság. Országos interdiszciplináris konferencia* (2014. márc. 21. Budapest). *Az előadások összefoglalói*. Budapest, MTA TK JTI – K 108790 számú OTKA-projekt Államtudományi Kutatócsoport, 2014. [*internetes elérhetősége: <http://dfk-otka.sze.hu/>*] [pp. 1-29]. p. 6. (absztrakt)
8. Chronowski Nóra: Szuverenitás, alkotmányos identitás vs. globalizáció és integráció. = *Az állam szuverenitása: eszmény és / vagy valóság. Országos interdiszciplináris konferencia* (2014. márc. 21. Budapest). *Az előadások összefoglalói*. Budapest, MTA TK JTI – K 108790 számú OTKA-projekt Államtudományi Kutatócsoport, 2014. [*internetes elérhetősége: <http://dfk-otka.sze.hu/>*] [pp. 1-29]. p. 7. (absztrakt)
9. Csink Lóránt: Parlamenti szuverenitás mint népszuverenitás? = *Az állam szuverenitása: eszmény és / vagy valóság. Országos interdiszciplináris konferencia* (2014. márc. 21. Budapest). *Az előadások összefoglalói*. Budapest, MTA TK JTI – K 108790 számú OTKA-projekt Államtudományi Kutatócsoport, 2014. [*internetes elérhetősége: <http://dfk-otka.sze.hu/>*] [pp. 1-29]. p. 7. (absztrakt)
10. Fejes Zsuzsanna: Szuverenitás és kormányzás az Európai Unióban [Az előadást és a tanulmányt megalapozó kutatás a TÁMOP-4.2.4.A/2-11/1-2012-0001 Nemzeti Kiválóság Program című kiemelt projekt keretében zajlott.] = *Az állam szuverenitása: eszmény és / vagy valóság. Országos interdiszciplináris konferencia* (2014. márc. 21. Budapest). *Az előadások összefoglalói*. Budapest, MTA TK JTI – K 108790 számú OTKA-projekt Államtudományi Kutatócsoport, 2014. [*internetes elérhetősége: <http://dfk-otka.sze.hu/>*] [pp. 1-29]. pp. 8-9. (absztrakt)
11. Fekete Balázs: Tagállami szuverenitás? Az amerikai police power doktrína és relevanciája az EU jelenlegi alkotmányos fejlődésében. = *Az állam szuverenitása: eszmény és / vagy valóság. Országos interdiszciplináris konferencia* (2014. márc. 21. Budapest). *Az előadások összefoglalói*. Budapest, MTA TK JTI – K 108790 számú OTKA-projekt Államtudományi Kutatócsoport, 2014. [*internetes elérhetősége: <http://dfk-otka.sze.hu/>*] [pp. 1-29]. pp. 9-10. (absztrakt)
12. Frivaldszky János: (Good) governance: az állami szuverenitás problematikájának érvénytelenítése – avagy mi a jó kormányzás és a helyes hatalomgyakorlás? = *Az állam szuverenitása: eszmény és / vagy valóság. Országos interdiszciplináris konferencia* (2014. márc. 21. Budapest). *Az előadások összefoglalói*. Budapest, MTA TK JTI – K 108790 számú OTKA-projekt Államtudományi Kutatócsoport, 2014. [*internetes elérhetősége: <http://dfk-otka.sze.hu/>*] [pp. 1-29]. p. 10. (absztrakt)
13. G. Karácsony Gergely: A szuverén állam szabályozó szerepének megjelenése a felsőoktatásban. = *Az állam szuverenitása: eszmény és / vagy valóság. Országos interdiszciplináris konferencia* (2014. márc. 21. Budapest). *Az előadások összefoglalói*. Budapest, MTA TK JTI – K 108790 számú OTKA-projekt Államtudományi Kutatócsoport, 2014. [*internetes elérhetősége: <http://dfk-otka.sze.hu/>*] [pp. 1-29]. p. 13. (absztrakt)
14. Gárdos-Orosz Fruzsina: Az alkotmánymódosítás tartalmi korlátai – a nemzetközi jog és az uniós jog mint korlát. = *Az állam szuverenitása: eszmény és / vagy valóság. Országos interdiszciplináris konferencia* (2014. márc. 21. Budapest). *Az előadások*

- összefoglalói. Budapest, MTA TK JTI – K 108790 számú OTKA-projekt Államtudományi Kutatócsoport, 2014. [internetes elérhetősége: <http://dfk-otka.sze.hu/>] [pp. 1-29]. pp. 10. (absztrakt)
15. Halász Iván: Az állam szuverenitása a nemzetközi közreműködéssel született alkotmányok tükrében. = *Az állam szuverenitása: eszmény és / vagy valóság. Országos interdiszciplináris konferencia* (2014. márc. 21. Budapest). *Az előadások összefoglalói.* Budapest, MTA TK JTI – K 108790 számú OTKA-projekt Államtudományi Kutatócsoport, 2014. [internetes elérhetősége: <http://dfk-otka.sze.hu/>] [pp. 1-29]. pp. 11-12. (absztrakt)
  16. Hárs András: Szuverenitás és nemzetközi jogi felelősségre vonás. = *Az állam szuverenitása: eszmény és / vagy valóság. Országos interdiszciplináris konferencia* (2014. márc. 21. Budapest). *Az előadások összefoglalói.* Budapest, MTA TK JTI – K 108790 számú OTKA-projekt Államtudományi Kutatócsoport, 2014. [internetes elérhetősége: <http://dfk-otka.sze.hu/>] [pp. 1-29]. p. 12. (absztrakt)
  17. Hoffmann Tamás: A szuverenitás szivárványa: posztmodern nemzetközi jog – fragmentáció és hibridizáció között. = *Az állam szuverenitása: eszmény és / vagy valóság. Országos interdiszciplináris konferencia* (2014. márc. 21. Budapest). *Az előadások összefoglalói.* Budapest, MTA TK JTI – K 108790 számú OTKA-projekt Államtudományi Kutatócsoport, 2014. [internetes elérhetősége: <http://dfk-otka.sze.hu/>] [pp. 1-29]. p. 12. (absztrakt)
  18. Kisteleki Károly: A modern állam történeti perspektívái és a szuverenitás. = *Az állam szuverenitása: eszmény és / vagy valóság. Országos interdiszciplináris konferencia* (2014. márc. 21. Budapest). *Az előadások összefoglalói.* Budapest, MTA TK JTI – K 108790 számú OTKA-projekt Államtudományi Kutatócsoport, 2014. [internetes elérhetősége: <http://dfk-otka.sze.hu/>] [pp. 1-29]. p. 14. (absztrakt)
  19. Knapp László: Az Európai Unió jogalanyisága és a tagállami szuverenitások. = *Az állam szuverenitása: eszmény és / vagy valóság. Országos interdiszciplináris konferencia* (2014. márc. 21. Budapest). *Az előadások összefoglalói.* Budapest, MTA TK JTI – K 108790 számú OTKA-projekt Államtudományi Kutatócsoport, 2014. [internetes elérhetősége: <http://dfk-otka.sze.hu/>] [pp. 1-29]. p. 14. (absztrakt)
  20. Kovács Ágnes: Önkorlátozásra kényszerülő bíróságok. = *Az állam szuverenitása: eszmény és / vagy valóság. Országos interdiszciplináris konferencia* (2014. márc. 21. Budapest). *Az előadások összefoglalói.* Budapest, MTA TK JTI – K 108790 számú OTKA-projekt Államtudományi Kutatócsoport, 2014. [internetes elérhetősége: <http://dfk-otka.sze.hu/>] [pp. 1-29]. p. 9-14. (absztrakt)
  21. Könczöl Miklós: Az állam szuverenitása és a jövő nemzedékek. = *Az állam szuverenitása: eszmény és / vagy valóság. Országos interdiszciplináris konferencia* (2014. márc. 21. Budapest). *Az előadások összefoglalói.* Budapest, MTA TK JTI – K 108790 számú OTKA-projekt Államtudományi Kutatócsoport, 2014. [internetes elérhetősége: <http://dfk-otka.sze.hu/>] [pp. 1-29]. pp. 14-15. (absztrakt)
  22. Lánchos Petra: A tagállamok autonómiája a tagállamok számára fenntartott hatáskörök gyakorlása és a tisztán tagállami tényállások körében. = *Az állam szuverenitása: eszmény és / vagy valóság. Országos interdiszciplináris konferencia* (2014. márc. 21. Budapest). *Az előadások összefoglalói.* Budapest, MTA TK JTI – K 108790 számú OTKA-projekt Államtudományi Kutatócsoport, 2014. [internetes elérhetősége: <http://dfk-otka.sze.hu/>] [pp. 1-29]. p. 15. (absztrakt)
  23. Löffler Tibor: Delegitimációs háború és az állam „belső” szuverenitása a 2014-es választások tükrében. = *Az állam szuverenitása: eszmény és / vagy valóság. Országos interdiszciplináris konferencia* (2014. márc. 21. Budapest). *Az előadások összefoglalói.* Budapest, MTA TK JTI – K 108790 számú OTKA-projekt Államtudományi Kutatócsoport, 2014. [internetes elérhetősége: <http://dfk-otka.sze.hu/>] [pp. 1-29]. p. 15. (absztrakt)
  24. Ludassy Mária: A szuverenitás fogalmának eszmétörténete: liberalizmus vs. demokrácia? = *Az állam szuverenitása: eszmény és / vagy valóság. Országos interdiszciplináris konferencia* (2014. márc. 21. Budapest). *Az előadások összefoglalói.* Budapest, MTA TK JTI – K 108790 számú OTKA-projekt Államtudományi Kutatócsoport, 2014. [internetes elérhetősége: <http://dfk-otka.sze.hu/>] [pp. 1-29]. pp. 16-17. (absztrakt)
  25. Mike Károly: Szuverenitás az Európai Unióban mint szerződési probléma. = *Az állam szuverenitása: eszmény és / vagy valóság. Országos interdiszciplináris konferencia* (2014. márc. 21. Budapest). *Az előadások összefoglalói.* Budapest, MTA TK JTI – K 108790 számú OTKA-projekt Államtudományi Kutatócsoport, 2014. [internetes elérhetősége: <http://dfk-otka.sze.hu/>] [pp. 1-29]. p. 17. (absztrakt)
  26. Molnár Tamás: A szuverenitást érő kihívások hatása a nemzetközi jog és a belső jog viszonyára, különös tekintettel a belső jogok „nemzetköziesedésének” következményeire a hatalommegosztásra nézve. = *Az állam szuverenitása: eszmény és / vagy valóság. Országos interdiszciplináris konferencia* (2014. márc. 21. Budapest). *Az előadások összefoglalói.* Budapest, MTA TK JTI – K 108790 számú OTKA-projekt Államtudományi Kutatócsoport, 2014. [internetes elérhetősége: <http://dfk-otka.sze.hu/>] [pp. 1-29]. pp. 18-19. (absztrakt)
  27. Nagy Mariann Veronika: A fejlesztő állam kihívásai az integrálódó nemzetközi rendszerben. = *Az állam szuverenitása: eszmény és / vagy valóság. Országos interdiszciplináris konferencia* (2014. márc. 21. Budapest). *Az előadások összefoglalói.* Budapest, MTA TK JTI – K 108790 számú OTKA-projekt Államtudományi Kutatócsoport, 2014. [internetes elérhetősége: <http://dfk-otka.sze.hu/>] [pp. 1-29]. p. 19. (absztrakt)
  28. Pap András László: Gránit vagy szilikon? Hogyan hatnak az életviszonyok és a társadalom változásai a szuverenitás fogalmára és tartalmára? = *Az állam szuverenitása: eszmény és / vagy valóság. Országos interdiszciplináris konferencia* (2014. márc. 21. Budapest). *Az előadások összefoglalói.* Budapest, MTA TK JTI – K 108790 számú OTKA-projekt Államtudományi Kutatócsoport, 2014. [internetes elérhetősége: <http://dfk-otka.sze.hu/>] [pp. 1-29]. p. 20. (absztrakt)
  29. Pelle Anita: A piaci versenyt elősegítő erős állam koncepciója a freiburgi iskola eszmerendszerében. = *Az állam szuverenitása: eszmény és / vagy valóság. Országos interdiszciplináris konferencia* (2014. márc. 21. Budapest). *Az előadások összefoglalói.* Budapest, MTA TK JTI – K 108790 számú OTKA-projekt Államtudományi Kutatócsoport, 2014. [internetes elérhetősége: <http://dfk-otka.sze.hu/>] [pp. 1-29]. p. 20. (absztrakt)
  30. Révész Béla: Vizsgálóbizottsági küzdelmek a titkokért. = *Az állam szuverenitása: eszmény és / vagy valóság. Országos interdiszciplináris konferencia* (2014. márc. 21. Budapest). *Az előadások összefoglalói.* Budapest, MTA TK JTI – K 108790 számú OTKA-projekt Államtudományi Kutatócsoport, 2014. [internetes elérhetősége: <http://dfk-otka.sze.hu/>] [pp. 1-29]. pp. 22-23. (absztrakt)
  31. Soós Edit: A duális autonómia hatása az állami szuverenitásra. = *Az állam szuverenitása: eszmény és / vagy valóság. Országos interdiszciplináris konferencia* (2014. márc. 21. Budapest). *Az előadások összefoglalói.* Budapest, MTA TK JTI – K 108790 számú OTKA-projekt Államtudományi Kutatócsoport, 2014. [internetes elérhetősége: <http://dfk-otka.sze.hu/>] [pp. 1-29]. pp. 23-24. (absztrakt)
  32. Szilágyi Péter: A szuverenitás problémája az európai integráció és a kibontakozó globalizáció viszonyai közötti. = *Az állam szuverenitása: eszmény és / vagy valóság. Országos interdiszciplináris konferencia* (2014. márc. 21. Budapest). *Az előadások összefoglalói.* Budapest, MTA TK JTI – K 108790 számú OTKA-projekt Államtudományi Kutatócsoport, 2014. [internetes elérhetősége: <http://dfk-otka.sze.hu/>] [pp. 1-29]. pp. 25-26. (absztrakt)

33. T. Kovács Júlia: Az élelmiszer-önrendelkezés, mint az állami szuverenitás része. = *Az állam szuverenitása: eszmény és / vagy valóság. Országos interdiszciplináris konferencia* (2014. márc. 21. Budapest). *Az előadások összefoglalói*. Budapest, MTA TK JTI – K 108790 számú OTKA-projekt Államtudományi Kutatócsoport, 2014. [*internetes elérhetősége: <http://dfk-otka.sze.hu/>*] [pp. 1-29]. p. 27. (absztrakt)
34. Tattay Szilárd: A szuverenitás-eszme kezdetei. = *Az állam szuverenitása: eszmény és / vagy valóság. Országos interdiszciplináris konferencia* (2014. márc. 21. Budapest). *Az előadások összefoglalói*. Budapest, MTA TK JTI – K 108790 számú OTKA-projekt Államtudományi Kutatócsoport, 2014. [*internetes elérhetősége: <http://dfk-otka.sze.hu/>*] [pp. 1-29]. p. 26. (absztrakt)
35. Tóth Judit: A szuverenitást veszélyeztető biztonsági szolgálatok. = *Az állam szuverenitása: eszmény és / vagy valóság. Országos interdiszciplináris konferencia* (2014. márc. 21. Budapest). *Az előadások összefoglalói*. Budapest, MTA TK JTI – K 108790 számú OTKA-projekt Államtudományi Kutatócsoport, 2014. [*internetes elérhetősége: <http://dfk-otka.sze.hu/>*] [pp. 1-29]. p. 27. (absztrakt)
36. Tóth-Matolcsi László: Hogyan hat a nemzeti identitás és annak változása az állam szuverenitására. = *Az állam szuverenitása: eszmény és / vagy valóság. Országos interdiszciplináris konferencia* (2014. márc. 21. Budapest). *Az előadások összefoglalói*. Budapest, MTA TK JTI – K 108790 számú OTKA-projekt Államtudományi Kutatócsoport, 2014. [*internetes elérhetősége: <http://dfk-otka.sze.hu/>*] [pp. 1-29]. p. 28. (absztrakt)
37. Várkonyi Zsolt: Az Állami Számvevőszék ellenőrzési tevékenységének hasznosulása az átláthatóság, az elszámoltathatóság, a jó gazdálkodás és a jó kormányzás vonatkozásában. = *Az állam szuverenitása: eszmény és / vagy valóság. Országos interdiszciplináris konferencia* (2014. márc. 21. Budapest). *Az előadások összefoglalói*. Budapest, MTA TK JTI – K 108790 számú OTKA-projekt Államtudományi Kutatócsoport, 2014. [*internetes elérhetősége: <http://dfk-otka.sze.hu/>*] [pp. 1-29]. p. 28. (absztrakt)
38. Zódi Zsolt: A szuverén austini és a jogalkotó hatalom somlói koncepciója: a szuverenitás jogpozitivistá felfogásának két útja. = *Az állam szuverenitása: eszmény és / vagy valóság. Országos interdiszciplináris konferencia* (2014. márc. 21. Budapest). *Az előadások összefoglalói*. Budapest, MTA TK JTI – K 108790 számú OTKA-projekt Államtudományi Kutatócsoport, 2014. [*internetes elérhetősége: <http://dfk-otka.sze.hu/>*] [pp. 1-29]. p. 29. (absztrakt)
39. Zsugyó Virág: Korlátlan alkotmányozó? A nemzetközi kötelezettségek mint a pouvoir constituant korlátai. = *Az állam szuverenitása: eszmény és / vagy valóság. Országos interdiszciplináris konferencia* (2014. márc. 21. Budapest). *Az előadások összefoglalói*. Budapest, MTA TK JTI – K 108790 számú OTKA-projekt Államtudományi Kutatócsoport, 2014. [*internetes elérhetősége: <http://dfk-otka.sze.hu/>*] [pp. 1-29]. p. 29. (absztrakt)

(egyéb)

8. *Az állam szuverenitása: eszmény és / vagy valóság. Országos interdiszciplináris konferencia*. [2014. március 21.] *Az előadások összefoglalói*. Összeállította: Takács Sára. Budapest, MTA TK JTI - K 108790 számú OTKA-projekt [sokszorosítás], 2014. pp. 1-29. [*internetes elérhetősége: <http://dfk-otka.sze.hu/>*]

2. A kutatás második éve: 2014. szeptember 1. – 2015. augusztus 31.

Önálló kiadvány: tanulmánygyűjtemény, monográfia, forráskiadvány

9. *Az állam szuverenitása. Eszmény és/vagy valóság. Interdiszciplináris megközelítések*. Szerk.: Takács Péter. Budapest – Győr, Gondolat Kiadó – MTA TK Jogtudományi Intézete – Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kara, sorozat: Juris Dictio (ISSN 2416-1500), 2015. pp. 562. ISBN: 978 963 693 599 3 (*konferencia alapú tanulmánykötet*)
10. Takács Péter: *A rózsza neve: Magyar Köztársaság. Az államok nevééről és a magyar állam átnevezéséről*. Budapest, Gondolat Kiadó, sorozat: Recta Ratio (ISSN: 2064-7107), 2015. pp. 227. ISBN 978 963 693 598 6 (*monográfia*)

Tanulmányok, folyóirat-cikkek, könyvrészletek

11. Egresi Katalin: Nemzetállami szuverenitás és külpolitika a XX. század második felében. = *Az állam szuverenitása. Eszmény és/vagy valóság. Interdiszciplináris megközelítések*. Szerk.: Takács Péter. Budapest – Győr, Gondolat Kiadó – MTA TK Jogtudományi Intézete – Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kara, sorozat: Juris Dictio (ISSN 2416-1500), 2015. [562. o.] [ISBN: 978 963 693 599 3] pp 238-352. (*tanulmány*)
12. Egresi Katalin: Le consequence giuridice e poiliticha delle elezioni parl. ungeheresi. = *Nomos. La attualita nel diritto* [Róma]. 2014/3. sz. pp 1-27. o. (*tanulmány*)

internetes elérhetősége: http://www.nomos-leattualitaneldiritto.it/wp-content/uploads/2015/01/Nomos32014_SAGGI_EGRESI.pdf

13. Rác Lajos: Bethlen Gábor erdélyi fejedelemmé választása, avagy a „libera electio” dilemmája. = Bethlen Erdélye – Erdély Bethlene. A Bethlen Gábor trónra lépésének 400. évfordulóján rendezett konferencia tanulmányai. Szerk.: Dáné Veronika – Horn Ildikó – Lupescu Makó Mária – Oborni Teréz – Rüs-Fogarasi Enikő – Sipos Gábor. Kolozsvár, Erdélyi Múzeum Egyesület kiadványa, 2014, pp. 266-287. *(tanulmány)*
14. Szerletics Antal: Paternalism and Public Policy. = *Studia Juridica et Politica Jaurinensis*. 2014/2. p. 8-17. *(tanulmány)*
internetes elérhetősége: <http://dfk-otka.sze.hu/images/publik%C3%A1ci%C3%B3k/Tan%2007%20-%20TEXT%20-%20Szerletics%20A%20Paternalism%20and%20public%20policy.pdf>
15. Szerletics Antal: Paternalism and Public Policy. = Arona, E. – Borzán, A. – Dace, E et al.: *Global and Local Issues*. Szerk: Gömbös, Cs. – Kálmán, J. – Keserű, B. A. Győr, Universitas Győr Nonprofit Ltd., 2014, p.75-87. *(tanulmány)*
16. Takács Péter: Az államok nevééről. = *Állam- és Jogtudomány*. 2015/1. szám, pp. 44-74.
internetes elérhetősége: <http://dfk-otka.sze.hu/images/Az%20C3%A1llamok%20nev%C3%A9r%C5%91l%20C3%81JT.pdf>
17. Takács Péter: Egy politikai eszme a joggyakorlatban: az Altmann-ügy. Hogyan (nem) szerzett joghatóságot az Amerikai Egyesült Államok az Osztrák Köztársaság egyik intézménye felett. = *Az állam szuverenitása. Eszmény és/vagy valóság. Interdiszciplináris megközelítések*. Szerk.: Takács Péter. Budapest – Győr, Gondolat Kiadó – MTA TK Jogtudományi Intézete – Széchenyi István Egyetem DFK, sorozat: Juris Dictio (ISSN 2416-1500), 2015. [562. o.] [ISBN: 978 963 693 599 3] 501–519. o. *(tanulmány)*
18. Takács Péter: A magyar állam átnevezéséről. = *MTA Law Working Papers*. 2015/7. pp.1-68. *(tanulmány)*
internetes elérhetősége: <http://dfk-otka.sze.hu/images/Tan%2006b%20-%20TEXT%20-%20Tak%C3%A1cs%20P%20ter%20A%20magyar%20C3%A1llam%20C3%A1tnevez%C3%A9s%C3%A9r%C5%91l%20MTA%20LAW%20WP%29.pdf>
19. Takács Péter: »Neveden szólítottalak, enyém vagy...« A magyar állam átnevezése. = *A jog nyelvi dimenziója*. Szerk.: Szabó Miklós. Miskolc, Bíbor Kiadó, sorozat: Prudentia Iuris, 31 [ISSN: 1219-8471], 2015. 139-166. o. [ISBN 978-615-5536-07-6] *(tanulmány)*

A projekthez kötődve született, de nem annak kutatóitól, hanem a szélesebb szakmai közösséget reprezentáló szerzői körtől származó tanulmányok; elsősorban a projekt által szervezett konferenciákon elhangzott előadások szerkesztette változatai.

41. Ágh Attila: A tagállami szuverenitás a vágtató globalizáció idején. = *Az állam szuverenitása. Eszmény és/vagy valóság. Interdiszciplináris megközelítések*. Szerk.: Takács Péter. Budapest – Győr, Gondolat Kiadó – MTA TK Jogtudományi Intézete – Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kara, sorozat: Juris Dictio (ISSN 2416-1500), 2015. [562. o.] [ISBN: 978 963 693 599 3] pp 196-210. *(tanulmány)*
42. Balogh László Levente: A Leviatán mint haszonállat. A szuverenitás és az állami erőszak-monopólium változásai. = *Az állam szuverenitása. Eszmény és/vagy valóság. Interdiszciplináris megközelítések*. Szerk.: Takács Péter. Budapest – Győr, Gondolat Kiadó – MTA TK Jogtudományi Intézete – Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kara, sorozat: Juris Dictio (ISSN 2416-1500), 2015. [562. o.] [ISBN: 978 963 693 599 3] pp 397-408. *(tanulmány)*
43. Balogh-Békesi Nóra: Szuverenitásfeltét és alkotmány. = *Az állam szuverenitása. Eszmény és/vagy valóság. Interdiszciplináris megközelítések*. Szerk.: Takács Péter. Budapest – Győr, Gondolat Kiadó – MTA TK Jogtudományi Intézete – Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kara, sorozat: Juris Dictio (ISSN 2416-1500), 2015. [562. o.] [ISBN: 978 963 693 599 3] pp 255-270. *(tanulmány)*
44. Bayer József: A szuverenitás változása a globalizáció korában. = *Az állam szuverenitása. Eszmény és/vagy valóság. Interdiszciplináris megközelítések*. Szerk.: Takács Péter. Budapest – Győr, Gondolat Kiadó – MTA TK Jogtudományi Intézete – Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kara, sorozat: Juris Dictio (ISSN 2416-1500), 2015. [562. o.] [ISBN: 978 963 693 599 3] pp 15-27. *(tanulmány)*
45. Bihari Mihály: A modern szuverenitás elméleti alapjai. Kísérlet egy funkcionális rendszerszemléletű szuverenitáselmélet alapjainak kidolgozására. = *Az állam szuverenitása. Eszmény és/vagy valóság. Interdiszciplináris megközelítések*. Szerk.: Takács Péter. Budapest – Győr, Gondolat Kiadó – MTA TK Jogtudományi Intézete – Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kara, sorozat: Juris Dictio (ISSN 2416-1500), 2015. [562. o.] [ISBN: 978 963 693 599 3] pp 98-111. *(tanulmány)*
46. Blutman László: Milyen feltételek mellett beszélhetünk értelmesen a szuverenitásról? Egy metaelmélet kiindulópontjai. = *Az állam szuverenitása. Eszmény és/vagy valóság. Interdiszciplináris megközelítések*. Szerk.: Takács Péter. Budapest – Győr, Gondolat Kiadó – MTA TK Jogtudományi Intézete – Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kara, sorozat: Juris Dictio (ISSN 2416-1500), 2015. [562. o.] [ISBN: 978 963 693 599 3] pp 112-127. *(tanulmány)*

47. Bod Péter Ákos: Létezik-e közgazdasági értelemben szuverenitás ma Európában? . = *Az állam szuverenitása. Eszmény és/vagy valóság. Interdiszciplináris megközelítések*. Szerk.: Takács Péter. Budapest – Győr, Gondolat Kiadó – MTA TK Jogtudományi Intézete – Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kara, sorozat: Juris Dictio (ISSN 2416-1500), 2015. [562. o.] [ISBN: 978 963 693 599 3] pp 28-45. (tanulmány)
48. Bódi Stefánia: Szuverenitás és az állam lakossága: állampolgárok és külföldiek. = *Az állam szuverenitása. Eszmény és/vagy valóság. Interdiszciplináris megközelítések*. Szerk.: Takács Péter. Budapest – Győr, Gondolat Kiadó – MTA TK Jogtudományi Intézete – Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kara, sorozat: Juris Dictio (ISSN 2416-1500), 2015. [562. o.] [ISBN: 978 963 693 599 3] pp 354-367. (tanulmány)
49. Boros Anita: Úton egy európai közgazdasági (eljárás) jog felé, avagy apró szeletek a tagállami szuverenitás tortájából. = *Az állam szuverenitása. Eszmény és/vagy valóság. Interdiszciplináris megközelítések*. Szerk.: Takács Péter. Budapest – Győr, Gondolat Kiadó – MTA TK Jogtudományi Intézete – Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kara, sorozat: Juris Dictio (ISSN 2416-1500), 2015. [562. o.] [ISBN: 978 963 693 599 3] pp 471-485. (tanulmány)
50. Drinóczi Tímea: Az állami szuverenitás újragondolása. = *Az állam szuverenitása. Eszmény és/vagy valóság. Interdiszciplináris megközelítések*. Szerk.: Takács Péter. Budapest – Győr, Gondolat Kiadó – MTA TK Jogtudományi Intézete – Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kara, sorozat: Juris Dictio (ISSN 2416-1500), 2015. [562. o.] [ISBN: 978 963 693 599 3] pp 69-97. (tanulmány)
51. Erdő Péter: Állam – Egyház – Szuverenitás. = *Az állam szuverenitása. Eszmény és/vagy valóság. Interdiszciplináris megközelítések*. Szerk.: Takács Péter. Budapest – Győr, Gondolat Kiadó – MTA TK Jogtudományi Intézete – Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kara, sorozat: Juris Dictio (ISSN 2416-1500), 2015. [562. o.] [ISBN: 978 963 693 599 3] pp 46-56. (tanulmány)
52. Frivaldszky János: Az állami szuverenitás problematikájának érvénytelenítése: (good) governance. Avagy mi a jó kormányzás és a helyes hatalomgyakorlás? In: *Az állam szuverenitása – Eszmény és/vagy valóság, Interdiszciplináris megközelítések*, Takács Péter (szerk.) Budapest – Győr, Gondolat Kiadó – MTA TK Jogtudományi Intézete – Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kara, sorozat: Juris Dictio (ISSN 2416-1500), 2015. [562. o.] [ISBN: 978 963 693 599 3] pp 409-421. (tanulmány)
53. Kisteleki Károly: A szuverenitás fogalmának kora újkori kezdetei és az Erdélyi Fejedelemség példája. = *Az állam szuverenitása. Eszmény és/vagy valóság. Interdiszciplináris megközelítések*. Szerk.: Takács Péter. Budapest – Győr, Gondolat Kiadó – MTA TK Jogtudományi Intézete – Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kara, sorozat: Juris Dictio (ISSN 2416-1500), 2015. [562. o.] [ISBN: 978 963 693 599 3] pp 450-168. (tanulmány)
54. Knapp László: Szuverenitás, jogalanyiség, Európai Unió. = *Az állam szuverenitása. Eszmény és/vagy valóság. Interdiszciplináris megközelítések*. Szerk.: Takács Péter. Budapest – Győr, Gondolat Kiadó – MTA TK Jogtudományi Intézete – Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kara, sorozat: Juris Dictio (ISSN 2416-1500), 2015. [562. o.] [ISBN: 978 963 693 599 3] pp 323-338. (tanulmány)
55. Láncoz Petra Lea: Az európai közrendi minimum. A tagállamok autonómiájának korlátai a tagállamok számára fenntartott hatáskörök gyakorlása és a tisztán tagállami tényállások körében. = *Az állam szuverenitása. Eszmény és/vagy valóság. Interdiszciplináris megközelítések*. Szerk.: Takács Péter. Budapest – Győr, Gondolat Kiadó – MTA TK Jogtudományi Intézete – Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kara, sorozat: Juris Dictio (ISSN 2416-1500), 2015. [562. o.] [ISBN: 978 963 693 599 3] pp 292-307. (tanulmány)
56. Ludassy Mária: A szuverenitás fogalmának eszméjétörténetéhez: lizmus vs. demokrácia? . = *Az állam szuverenitása. Eszmény és/vagy valóság. Interdiszciplináris megközelítések*. Szerk.: Takács Péter. Budapest – Győr, Gondolat Kiadó – MTA TK Jogtudományi Intézete – Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kara, sorozat: Juris Dictio (ISSN 2416-1500), 2015. [562. o.] [ISBN: 978 963 693 599 3] pp 57-66. (tanulmány)
57. Molnár Tamás: A szuverenitást érő kihívások hatása a nemzetközi jog és a belső jog viszonyára, különös tekintettel a belső jogok „nemzetköziesedésének” a hatalommegosztásra gyakorolt hatására. = *Az állam szuverenitása. Eszmény és/vagy valóság. Interdiszciplináris megközelítések*. Szerk.: Takács Péter. Budapest – Győr, Gondolat Kiadó – MTA TK Jogtudományi Intézete – Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kara, sorozat: Juris Dictio (ISSN 2416-1500), 2015. [562. o.] [ISBN: 978 963 693 599 3] pp 145-161. (tanulmány)
58. Nagy Mariann Veronika: Szuverenitás és az európai kormányzás. = *Az állam szuverenitása. Eszmény és/vagy valóság. Interdiszciplináris megközelítések*. Szerk.: Takács Péter. Budapest – Győr, Gondolat Kiadó – MTA TK Jogtudományi Intézete – Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kara, sorozat: Juris Dictio (ISSN 2416-1500), 2015. [562. o.] [ISBN: 978 963 693 599 3] pp 409-421. (tanulmány)
59. Pokol Béla: Globális uralmi rend és állami szuverenitás. = *Az állam szuverenitása. Eszmény és/vagy valóság. Interdiszciplináris megközelítések*. Szerk.: Takács Péter. Budapest – Győr, Gondolat Kiadó – MTA TK Jogtudományi Intézete – Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kara, sorozat: Juris Dictio (ISSN 2416-1500), 2015. [562. o.] [ISBN: 978 963 693 599 3] pp 162-198. (tanulmány)
60. Pongrácz Alex: A globalizált világ aktuális kérdései: államelhalás vagy államépítés? In: *Az állam szuverenitása – Eszmény és/vagy valóság, Interdiszciplináris megközelítések*, Takács Péter (szerk.) Budapest – Győr, Gondolat Kiadó – MTA TK Jogtudományi Intézete – Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kara, sorozat: Juris Dictio (ISSN 2416-1500), 2015. [562. o.] [ISBN: 978 963 693 599 3] pp 222-237. (tanulmány)
61. Révész Béla: Adalékok az állami főhatalom és a titkosszolgálatok „jogállamosodásának” történetéhez. = *Az állam szuverenitása. Eszmény és/vagy valóság. Interdiszciplináris megközelítések*. Szerk.: Takács Péter. Budapest – Győr, Gondolat Kiadó – MTA TK Jogtudományi Intézete – Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kara, sorozat: Juris Dictio (ISSN 2416-1500), 2015. [562. o.] [ISBN: 978 963 693 599 3] pp 486-500. (tanulmány)
62. Smuk Péter: A szuverenitás jelképei és alkotmányos védelmük. = *Az állam szuverenitása. Eszmény és/vagy valóság. Interdiszciplináris megközelítések*. Szerk.: Takács Péter. Budapest – Győr, Gondolat Kiadó – MTA TK Jogtudományi Intézete – Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kara, sorozat: Juris Dictio (ISSN 2416-1500), 2015. [562. o.] [ISBN: 978 963 693 599 3] pp 383-393. (tanulmány)
63. Soós Edit: A duális autonómia hatása az állami szuverenitásra. = *Az állam szuverenitása. Eszmény és/vagy valóság. Interdiszciplináris megközelítések*. Szerk.: Takács Péter. Budapest – Győr, Gondolat Kiadó – MTA TK Jogtudományi Intézete – Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kara, sorozat: Juris Dictio (ISSN 2416-1500), 2015. [562. o.] [ISBN: 978 963 693 599 3] pp 308-322. (tanulmány)
64. Szalai Ákos: Miért korlátozzák az országok a szuverenitásukat? Joggazdaságtani és közösségi döntések elméletén nyugvó magyarázatok. = *Az állam szuverenitása. Eszmény és/vagy valóság. Interdiszciplináris megközelítések*. Szerk.: Takács Péter. Budapest – Győr, Gondolat Kiadó – MTA TK Jogtudományi Intézete – Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kara, sorozat: Juris Dictio (ISSN 2416-1500), 2015. [562. o.] [ISBN: 978 963 693 599 3] pp 128-142. (tanulmány)

65. Szigeti Péter: A nemzetállami szuverenitás közjogi védhetősége és ami azon túl van... = *Az állam szuverenitása. Eszmény és/vagy valóság. Interdiszciplináris megközelítések.* Szerk.: Takács Péter. Budapest – Győr, Gondolat Kiadó – MTA TK Jogtudományi Intézete – Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kara, sorozat: Juris Dictio (ISSN 2416-1500), 2015. [562. o.] [ISBN: 978 963 693 599 3] pp 211-221. (tanulmány)
66. Tattay Szilárd: A személyes „államtól” az állam „személyéig”. Az állam fogalma a szuverenitás klasszikus elméleteiben. = *Az állam szuverenitása. Eszmény és/vagy valóság. Interdiszciplináris megközelítések.* Szerk.: Takács Péter. Budapest – Győr, Gondolat Kiadó – MTA TK Jogtudományi Intézete – Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kara, sorozat: Juris Dictio (ISSN 2416-1500), 2015. [562. o.] [ISBN: 978 963 693 599 3] pp 435-449. (tanulmány)
67. Téglási András: A népszavazás aktuális alkotmányjogi kérdései az Alaptörvény elfogadása óta. = *Az állam szuverenitása. Eszmény és/vagy valóság. Interdiszciplináris megközelítések.* Szerk.: Takács Péter. Budapest – Győr, Gondolat Kiadó – MTA TK Jogtudományi Intézete – Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kara, sorozat: Juris Dictio (ISSN 2416-1500), 2015. [562. o.] [ISBN: 978 963 693 599 3] pp 339-353. (tanulmány)
68. Tóth-Matolcsi László: Hogyan hat a nemzeti identitás és annak változása az állam szuverenitására? = *Az állam szuverenitása. Eszmény és/vagy valóság. Interdiszciplináris megközelítések.* Szerk.: Takács Péter. Budapest – Győr, Gondolat Kiadó – MTA TK Jogtudományi Intézete – Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kara, sorozat: Juris Dictio (ISSN 2416-1500), 2015. [562. o.] [ISBN: 978 963 693 599 3] pp 369-382. (tanulmány)
69. Vincze Attila: Odahull az eszme és a valóság közé az árnyék. = *Az állam szuverenitása. Eszmény és/vagy valóság. Interdiszciplináris megközelítések.* Szerk.: Takács Péter. Budapest – Győr, Gondolat Kiadó – MTA TK Jogtudományi Intézete – Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kara, sorozat: Juris Dictio (ISSN 2416-1500), 2015. [562. o.] [ISBN: 978 963 693 599 3] pp 271-291. (tanulmány)

Könyvszemle, könyvbírálat, recenzió

20. Sólyom Péter: B A: Területi államigazgatás Magyarországon [könyvbírálat]. = *Állam-és Jogtudomány.* 2014/4. pp. 10-15. o. (könyvszemle)

Egyéb

21. Takács Péter: Előszó. = *Az állam szuverenitása. Eszmény és/vagy valóság. Interdiszciplináris megközelítések.* Szerk.: Takács Péter. Budapest, Gondolat Kiadó – MTA TK JTI, SZE DFK, sorozat: Juris Dictio, 2015. pp. 9-12.

Absztraktok

22. *Az államok patológiája. Válság és hanyatlás, bomlás és bukás az államok életében.* [Országos] műhelykonferencia. *Az előadások összefoglalói.* [Győr, Széchenyi István Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2015. május 15.]. Győr, K 108790 számú OTKA-projekt [sokszorosítás], 2015. pp. 1-6. (absztrakt füzet)
23. Egresi Katalin: A rómaiak hanyatlása és bukása – a „bukás” toposza, ahogyan Montesquieu és más klasszikusok látták. = *Az államok patológiája. Válság és hanyatlás, bomlás és bukás az államok életében. Az előadások összefoglalói.* Győr, soksz., 2015. [pp. 1-6]. p. 3. (absztrakt)
24. Sólyom Péter: Egy állam összeomlása és újraalapítása – német tapasztalatok, alkotmányjogi megközelítésben. = *Az államok patológiája. Válság és hanyatlás, bomlás és bukás az államok életében. Az előadások összefoglalói.* Győr, soksz., 2015. [pp. 1-6]. p. 4. (absztrakt)
25. Takács Péter: Az Iszlám Állam (ISIS). Állam-e? = *Az államok patológiája. Válság és hanyatlás, bomlás és bukás az államok életében. Az előadások összefoglalói.* Győr, soksz., 2015. [pp. 1-6]. p. 5. (absztrakt)

A projekthez kötődve született, de nem annak kutatóitól, hanem a szélesebb szakmai közösséget reprezentáló szerzői körtől származó absztraktok; elsősorban a projekt által szervezett konferencia vonatkozásában.

70. Ganczer Mónika: Az államutódlás – Az államok továbbélése és megszűnése. = *Az államok patológiája. Válság és hanyatlás, bomlás és bukás az államok életében. Az előadások összefoglalói.* Győr, soksz., 2015. [pp. 1-6]. p. 3. (absztrakt)
71. Halász Iván: Az állam válsága, bukása és újjáépülése – fogalmi keretek és konkrét esetek. = *Az államok patológiája. Válság és hanyatlás, bomlás és bukás az államok életében. Az előadások összefoglalói.* Győr, soksz., 2015. [pp. 1-6]. p. 3. (absztrakt)
72. Keszthelyi Zsolt: A muzulmán bevándorlás Nyugat-Európában és a modern állam válsága. = *Az államok patológiája. Válság és hanyatlás, bomlás és bukás az államok életében. Az előadások összefoglalói.* Győr, soksz., 2015. [pp. 1-6]. [pp. 1-6]. p. 4. (absztrakt)

73. Pongrácz Alex: A rossz tanuló felel, avagy a bukott államok problémájának aktuális kérdései. = *Az államok patológiája. Válság és hanyatlás, bomlás és bukás az államok életében. Az előadások összefoglalói*. Győr, soksz., 2015. [pp. 1-6]. p. 4. (absztrakt)
74. Szigeti Péter: Létezhet-e maffiaállam? = *Az államok patológiája. Válság és hanyatlás, bomlás és bukás az államok életében. Az előadások összefoglalói*. Győr, soksz., 2015. [pp. 1-6]. p. 5. (absztrakt)
75. Unger Anna és Ziegler Dezső Tamás: A gettó-állam. = *Az államok patológiája. Válság és hanyatlás, bomlás és bukás az államok életében. Az előadások összefoglalói*. Győr, soksz., 2015. [pp. 1-6]. p. 6. (absztrakt)
76. Vidovics-Dancs Ágnes: Az államcsőd – fogalom és fogalomtörténet. = *Az államok patológiája. Válság és hanyatlás, bomlás és bukás az államok életében. Az előadások összefoglalói*. Győr, soksz., 2015. [pp. 1-6]. p. 6. (absztrakt)

3. A kutatás harmadik éve: 2015. szeptember 1. – 2016. augusztus 31.

Önálló kiadvány: tanulmánygyűjtemény, monográfia

26. Rác Lajos: *Rex et regnum. Tanulmányok a magyar politikai gondolkodás történetéből*. Budapest, Gondolat Kiadó, 2016. 410 o. Sorozat: Florilegium (ISSN 2498-7603) ISBN 978 963 693 682 2 (tanulmánygyűjtemény)
27. Sólyom Péter: *Jogászi módszer és politika. Fejezetek a német közjogtudomány történetéből*. Budapest, Gondolat Kiadó, 2016. 197 o. Sorozat: Intentio Recta (ISSN 2064-7107) ISBN 978 963 693 650 1 (monográfia)
28. Szerletics Antal: *Paternalism*. Frankfurt am Main – Bern etc., Peter Lang Internationaler Verlag der Wissenschaften, 2015. 239 o. Sorozat: Warsaw Studies in Philosophy and Social Sciences (ISSN: 2196-0143) ^[ol] (monográfia) ISBN 10: 3631668007 ISBN 13: 9783631668009 (monográfia)
29. Takács Péter (szerk): *Állambölcseleti töredék. Somló Bódog írásai és hátrahagyott jegyzetei egy megírni tervezett Állambölcseletből*. Gondolat Kiadó, 2016. 262. o. Sorozat: Juris Dictio (ISSN 2416-1500) & Florilegium (ISSN 2498-7603), ISBN: 978 963 693 684 6 (forráskiadvány, gyűjteményes kötet)

Tanulmányok, folyóirat-cikkek, könyvrészletek I.

30. Takács Péter: Az uralkodó eszmék és hatásuk az államra. = *Államelmélet*. A kötet szerzői: Egresi Katalin – Pongrácz Alex – Szigeti Péter – Takács Péter. Egyetemi tankönyv. Győr, SZE DFK Jogelméleti Tanszék, 2016. III. rész: 104–193. o. (kiv. 160–169. o.) ISBN 978-615-5391-72-9 (könyvrészlet)
31. Takács Péter (szerk.): Somló Bódog jegyzetei Cicero állam- és jogbölcseletéről [autográf kézirat közlése]. = *Állam - és Jogtudomány*. LVII. évfolyam, 2016/1. szám, 75–87. o. ISSN 0002-564X (forrásközlés)

Tanulmányok, folyóirat-cikkek, könyvrészletek II.

32. Egedy Gergely: Az Egyesült Államok kulturális identitása. Russel Kirk értelmezése. = *Konzervatív reneszánsz az Egyesült Államokban*. Szerk.: Pogrányi Lovas Miklós. Budapest, Századvég Kiadó, 2016. (240 o.) 51–67. o. ISBN: 9786155164286 (tanulmány)
33. Egedy Gergely: Brit bevándorlási politika: a Cameron-kormány (2010–2015) = *Polgári Szemle*. 2015/4–6. szám, 128–141. o. ISSN 1786-6553 (tanulmány)
34. Egresi Katalin: A tulajdonjog az olasz alkotmányozás folyamatában. = *Tanulmányok a 65 éves Lenkovics Barnabás tiszteletére*. Szerk.: Keserű Barna Arnold – Köhidi Ákos, valamint Lévaayné Fazekas Judit. Budapest – Győr, Eötvös József Könyv- és Lapkiadó Bt. – Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kara, 2015. 58–76. o. ISBN: 978 963 9955 66 0 (tanulmány)

35. Egresi Katalin: Szent Korona-tan olasz recepciója. = *Jogtörténeti Szemle*. 18. évf. 2016/2. szám - o. [ISSN 0237-7284] – [az írás közlésre elfogadva, de a lapszám még nem jelent meg] (*tanulmány*)
36. Egresi Katalin: Dalla Sacra Corona alla Legge Fondamentale Principi e valori del costituzionalismo Ungherese. = *Geopolitica. Supplemento a Geopolitica [Quaderni di Geopolitica 6 Ungheria: 1000 anni in Europa]*. Vol. 5. Anno 2016. 81–87. ol. ISSN: 2009-9193 (*tanulmány*)
37. Rác Lajos: Rendiség – a szerződéses elmélet alapjainak kiteljesedése. = *Ut juris ordo exigit. Ünnepi tanulmányok Kajtár István 65 születésnapja tiszteletére*. Szerk.: Béli Gábor, Korsós Delacasse Krisztina, Herger Csabáné. Pécs, ID Research Kft / Publikon Kiadó, 2016. (325. o.) 245-259. o. ISBN 978-615-5457-69-2 (*tanulmány*)
38. Rác Lajos: "Pro publico bono et pro salute Patriae" – Közjó és a haza üdve. A Werbőczyt megelőző XV. századi humanizmus államelmélete". = *Szegedi Jogtörténész Konferencia*. 2015. (a kötet megjelenés alatt, a tanulmány közlésre elfogadva) (*tanulmány*)
39. Rác Lajos: A vallásügy szabályozása a magyar országgyűléseken a XVIII. századtól 1848-ig. = *Az ELTE BTK 2016-os „Iszlám konferenciájának” előadásai*. Budapest, 2016 (2017?). (megjelenés előtt) 1-26. o. (*konferencia-előadáson alapuló tanulmány*)
40. Rác Lajos: A XV. század humanista magyar államelméletei. = *A 2014. novemberi szegedi jogtörténész konferencia anyagai* [munkacím]. Szeged, Szegedi Tudományegyetem, 2016 (?) (megjelenés előtt) 1-12. o. (*konferencia-előadáson alapuló tanulmány*)
41. Sólyom Péter: Zwischen Rechtstechnik und Rechtspolitik. Bemerkungen zu der Verfassungstheorie von Kelsen. = *Vorbedingungen des Rechts. Tagungen des Jungen Forums Rechtsphilosophie (JFR) in der internationaler Vereinigung für Rechts- und Sozialphilosophie (IVR) im September 2014 Passau und im April 2015 Hamburg*. Szerk.: Abraham, Markus – Zimmermann, Till – Succa-Soest, Sabrina. Stuttgart, Franz Steiner Verlag, 2016. (231. o.) 105-118. o., sorozat: Nomos & ARSP Archiv für Rechts und Sozialphilosophie. Beiheft 150. ISBN: 978-3-515-11389-2 ^[o] (*konferencia-előadáson alapuló tanulmány*)
42. Sólyom Péter: Jogtechnika és jogpolitika között. Megjegyzések Hans Kelsen alkotmányelméletéhez. = *Közjogi Szemle*. [HVG-Orac] IX. évf. (2016) 1. szám, 1-7. o. ^[o] (*a fenti közlemény magyar nyelvű változata*)
43. Takács Péter: A félbehagyott Jogtudomány. Raffaello freskója a Stanza della Segnatura-ban. = *Suum cuique. Ünnepi tanulmányok Paczolay Péter 60. születésnapjára*. Szerk.: Fehjes Zsuzsanna és Török Bernát. Szeged, Pólay Elemér Alapítvány, 2016. 204-220. o. [A Pólay Elemér alapítvány könyvtára 60] ISBN: 978-615-5411-34-2 vászonkötött: 978-615-5411-35-9] ISSN:1786-352X (*tanulmány*)
44. Takács Péter: Szuverenitás és immunitás. = *Tanulmányok a 65 éves Lenkovics Barnabás tiszteletére*. Szerk.: Keserű Barna Arnold – Köhidi Ákos. Budapest – Győr, Eötvös József Könyv- és Lapkiadó Bt. – Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam-és Jogtudományi Kara, 2015. 497–517. o. ISBN: 978 963 9955 66 0 (*tanulmány*)
45. Takács Péter: Somló Bódog jegyzetei Cicero állam- és jogbölcseletéről. *Bevezető*. = *Állam - és Jogtudomány*. LVII. évfolyam, 2016/1. szám, 72–74. o. ISSN 0002-564X (*bevezető forrásközléshez*)

Tanulmányok, folyóirat-cikkek, III.: Tematikus folyóiratszám: A modern állam válsága

46. Takács Péter: Bevezető. = *Jog – Állam – Politika*. VIII. évfolyam, 2015/4. szám, 5. o. [ISSN: 2060-4580] (*bevezető*)

47. Takács Péter: Az „Iszlám Állam”államiságának problémái. Államnak tekinthető-e az ISIS, bármilyen értelemben is? = *Jog – Állam – Politika*. [ISSN: 2060-4580]. VIII. évfolyam, 2015/4. szám, 47–77. o. (tanulmány)

A projekthez kötődve született, de nem annak kutatóitól, hanem a szélesebb szakmai közösséget reprezentáló szerzői körtől származó tanulmányok; elsősorban a projekt által szervezett konferenciákon elhangzott előadások szerkesztette változatai.

78. Ganczer Mónika = Az államutódlás. Az államok továbbélése és megszűnése Közép- és Kelet-Európában. a kétpólusú világrend megszűnését követően. = *Jog – Állam – Politika*. VIII. évfolyam, 2015/4. szám, 6-22. o. [ISSN: 2060-4580] (tanulmány)
79. Halász Iván: A külföldiek szerepe a válságkezelő államépítésben. A délszláv békeépítés és az ukrán válság tapasztalatai = *Jog – Állam – Politika*. VII. évf. 2015/3 szám, 23-46. o. [ISSN: 2060-4580] (tanulmány)
80. Keszthelyi Zsolt: A modern állam válsága és a nyugat-európai muzulmán migráció. = *Jog – Állam – Politika*. VIII. évfolyam, 2015/4. szám, 39-46. o. [ISSN: 2060-4580] (tanulmány)
81. Pongrácz Alex: A bukott államok problémájának aktuális kérdései = *Jog – Állam – Politika*. VIII. évfolyam, 2015/4. szám, 23-37. o. [ISSN: 2060-4580] (tanulmány)

Absztraktok, konferencia-előadások, valamint diasor (ppt)

48. Egresi Katalin: *Az első olasz köztársaság születése*. Konferencia-előadás A „Két korszak határán – A Magyarország államformájáról szóló 1946. évi I. törvény és a köztársasági hagyomány” című konferencián. Budapest, 2016. március 8. Szervező: NKE ÁTKK – MTA TK JTI. Budapest, 2016. 1. o. (absztrakt)
49. Sólyom Péter: *A jogtudomány interpretív felfogásához*. Konferencia-előadás „A jogtudomány helye, szerepe és haszna” c. konferencián. Budapest, 2015. június 18. Szervező: MTA TK Jogtudományi Intézete. Budapest, 2016. 1. o. (absztrakt)
50. Rácz Lajos: *A vallásügy szabályozása a magyar országgyűléseken a XVIII. századtól 1848-ig*. Konferencia-előadás az „Iszlám 100: Konferencia az iszlám 1916. évi magyarországi elismerésének 100. évfordulója alkalmából” című konferencián. Szervező: ELTE Bölcsészettudományi Kar – MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet. Budapest, 2016. március 30–31. Budapest, 2016. 1. o. (absztrakt)
51. Takács Péter: *Személyes nevek (személynevek) – nemzeti nyelvek*. Konferencia-előadás a VIII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson (fő téma: „Kultúra- és tudományköziség. Magyarságtudomány a 21. században”, érintett szimpózium: „A nyelvi-nemzetiségi kérdés jogi szabályozása Magyarországon”) (Pécs, 2016. augusztus 22-26.) Budapest, 2016. 1. o. (absztrakt)
52. Takács Péter: *Államnevek – személynevek. Népek, nemzetek és nemzeti nyelvek*. A fenti konferencia-előadás prezentációja. Pécs, 2016. augusztus 24. (ppt.) (előadás diasor: MS PowerPoint prezentáció) (közzétéve az interneten is, elérhető a következő linken: <http://dfk-otka.sze.hu/konf.>) 1–21. dia

Könyvszemle, recenzió

53. Egresi Katalin: Szabadfalvi József: Kísérlet az „új magyar jogfilozófia” megteremtésére a 20. század első felében (Budapest, Gondolat 2014. 297.) = *Allam- és Jogtudomány*. LVII. évf (2016) 2. sz. 114–118. o. [ISSN: 0002-564X] (könyvszemle, recenzió)
54. Sólyom Péter: Glória és árnyék. Egy könyv a német és a magyar alkotmánybíráskodás kezdeteiről. = *Fundamentum*. XVII. évf. (2015) 2-3. szám, 157-162. o. ^[o] ISSN 1417-2844 (könyvszemle)
55. Sólyom Péter: Christian Boulanger: Hüten, richten, gründen. = *Zeitschrift für Rechtssoziologie*. XXXVI. évf (2016) 1. szám, 193-201. o. ^[o] ISSN 0174-0202 (könyvszemle)

Working paper

56. Takács Péter: Somló Bódog műveinek bibliográfiája (1894-2016). Közzétéve az interneten; elérhető a *DFK-OTKA* honlapon, a következő linken: <http://dfk-otka.sze.hu/pub>, ezen belül: <http://dfk-otka.sze.hu/images/Somló%20B.%20művei.pdf>

4. A kutatás negyedik éve: 2016. szeptember 1. – 2017. augusztus 31.**Önálló kiadvány: tanulmánygyűjtemény, monográfia, forráskiadvány**

61. Katalin Egresi: *Teorie ungheresi dello Stato tra Otto e Novecento*. Győr, Dipartimento di Teoria del Diritto della Facoltà di Giurisprudenza di Università Széchenyi István, 2017. (elektronikus kiadvány) pp. 1-176. Internetes elérhetősége: <http://dfk-otka.sze.hu/pub>. ISBN: 978-615-5391-92-7
62. Egresi Katalin: *Az alkotmány szolgálatában. Costantino Mortati élete és pályája*. Budapest, Gondolat Kiadó, 2017. 1-181. o. ISBN 978 963 693 744 7
63. Rácz Lajos: *Angyalok. A szentkoronás magyar címer pajzstartói*. Budapest, Gondolat Kiadó, 2017. 1-112. o. (a kötet nyomdában) ISBN: 978 963 693 821 5
64. Szerletics Antal: *Paternalizmus. A másokról való gondoskodás erkölcsi határai*. Budapest, Gondolat Kiadó, Recta Ratio in Nuce, 2017. 1-178. o. ISBN: 978 963 693 732 4
65. Takács Péter: *Államtan. Az állam változásai*. Győr, Széchenyi István Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Jogelméleti Tanszék, 2017. (megjelenés alatt). ISBN: 978 615 5391 96 5
66. Takács Péter: *Az államok rendszertana és tipológiája. Különös figyelemmel állandóságukra és változásaikra*. Budapest, Gondolat Kiadó, 2017. 1-217. o. (a kötet nyomdában) ISBN 978 963 693 820 8
67. Milton, John: *Areopagitica. Beszéd Anglia Parlamentjéhez az engedélyhez nem kötött nyomtatás jogáért*. Ford.: Könczöl Miklós. Budapest, Gondolat Kiadó, 2017. 1-55. o. ISBN 978 963 693 822 2
68. *A münsteri béke – Instrumentum Pacis Monasteriensis. Az 1648-as münsteri békeszerződés szövege*. Ford.: Marton József. Győr, Széchenyi István Egyetem ÁJK Jogelméleti Tanszék, 2017. (elektronikus kiadvány) 1-47. o. ISBN: 978 615 5391 93 4 Internetes elérhetősége: <http://dfk-otka.sze.hu/pub>.

Tanulmányok, folyóirat-cikkek, könyvrészletek

69. Egresi Katalin: Az első Olasz Köztársaság megszületése. = *Acta Humana* [ISSN 0866-6628] 2017/1. szám 51-68. o. Internetes elérhetősége: <https://ojs.uni-nke.hu/index.php/achu/article/viewFile/429/384>
70. Egresi Katalin: Az olasz közjogtudományi gondolkodás születése és első korszaka. = *Unitas Multiplex. Ünnepi tanulmányok Szigeti Péter 65. születésnapjára*. Szerk.: Takács Péter. Budapest-Győr, Gondolat – SZE DFK, Juris Dictio [ISSN2416-1500], 2017. pp. 105-127. ISBN 978 963 693 807 9
71. Egresi Katalin: Carl Schmitt olasz recepciója Costantino Mortati alkotmányelméletében. (szakfordítás bevezető tanulmánya) = *Jog – Állam – Politika*. [ISSN: 2060-4580]. IX. évf., 2016/3. szám, 53-70. o.
72. Sólyom Péter: A közjogtudomány interpretív felfogásához. = *A jogtudomány helye, szerepe és haszna. Tudomány módszertani és tudományelméleti írások*. Szerk.: Bódig Mátyás – Zódi Zsolt. Budapest, MTA TK JTI – Opten Informatikai Kft., 2016. 113-132. o. ISBN 978-615-5122-35-4

73. Rácz Lajos: A magyar államelmélet reprezentánsai. = *A magyar állam- és jog fejlődése* (ideiglenes munkacím, a kötet *Das Ungarische Rechtshistorische Handbuch*ként fog megjelenni német nyelven). Szerk.: Máthé Gábor. 2017. pp. 1-48. (megjelenés előtt)
74. Rácz Lajos: Az állam és egyház kapcsolatrendszer a történeti Magyarországon. = *A magyar állam- és jog fejlődése* (ideiglenes munkacím, a kötet *Das Ungarische Rechtshistorische Handbuch*ként fog megjelenni német nyelven). Szerk.: Máthé Gábor. 2017. pp. 1-33. (megjelenés előtt)
75. Rácz Lajos: Reformatio et Libera Religio. A vallásszabadságról szóló 1608. évi (k.e.) I. tc. létrejöttéhez vezető út. = *Kodifikációs kölcsönhatások. Tanulmányok Király Tibor tiszteletére*. Szerk.: Hack Péter – Horváth Georgina – Király Eszter. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2016. 275-302. o.^[o]
76. Rácz Lajos: Aki nem érthette meg a kiegyezést. Széchenyi István közjogi emlékezete. = *Jogtudomány Közöny*. 2017/7-8. 322-334.
77. Takács Péter: Az örökkévalóság vagy a pillanat nézőpontjából? Somló Bódog mint „az államtudomány embere”. = *Acta Universitatis Sapientiae – Legal Studies* [Kolozsvár] [ISSN-L 2285-6293] 2016/2. szám 271-293.
78. Takács Péter: Somló Bódog élet- és pályarajza dokumentumokkal illusztrálva. *Jog – Állam – Politika*. [ISSN: 2060-4580]. IX. évfolyam, 2016/4. szám, 3-71. o.
79. Takács Péter: Autokrácia és autoriter rezsim. Észrevételek két osztályozó kategória jelentéséhez és használatához. = *Unitas Multiplex. Ünnepi tanulmányok Szigeti Péter 65. születésnapjára*. Szerk.: Takács Péter. Budapest-Győr, Gondolat – SZE DFK, Juris Dictio [ISSN 2416-1500], 2017. 385-410. o. ISBN 978 963 693 807 9
80. Takács Péter: A király nélküli királyság. = *Jogtörténeti Szemle*. 19. évf. 2017. [A VIII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus (Pécs, 2016) egyik szekciójának előadásai]. - o. [ISSN 0237-7284] (az írás közlésre elfogadva, de a lapszám még nem jelent meg)

Szakfordítás

81. Costantino Mortati: Rövid megjegyzések az alkotmány és a politika viszonyáról Carl Schmitt gondolkodásában. Ford. (olasz nyelvről): Egresi Katalin. = *Jog – Állam – Politika*. [ISSN: 2060-4580]. IX. évf., 2016/3. szám, 71-87. o. [a közlemény az előtte megjelent fordítói tanulmánynál tünteti fel a program-támogatást]
& *A münsteri béke*. [A vesztfáliai békeszerződés első fele] Ford. (latinból): Marton József. Lásd fentebb, a *Forráskiadvány* pontnál.
- & Milton, John: *Areopagitica*. Ford. (angolból): Könczöl Miklós. Lásd fentebb, a *Forráskiadvány* pontnál.